

Solid, men kedelig

Gino Bedani: Politics and Ideology in the Italian Workers' Movement. Union Development and the Changing Role of the Catholic and Communist Subcultures in Postwar Italy, Berg, Oxford 1995, 352 s., £ 44.95, ISBN 0 85496 827 X

Selve fremstillingen er solidt håndværk. Emnet er meget ambitiøst, og det er imponerende, at Bedani klarer det på blot 350 meget oplysende sider. At dømmen efter Bedanis righoldige bibliografi, hvor alle kendte navne og politiske tendenser inden for italiensk fagforeningshistorie er repræsenteret, er han ikke kommet let til det.

Når resultatet alligevel er kedeligt, skyldes det Bedanis meget traditionelle og dermed forudsigelige metode. Bedani er den neutrale historiker, som søger at udvinde essensen af en række mere eller mindre tenditiøse kilder. Det er fagets håndværk, men jeg savner en mere overordnet analyse af den sammenhæng, hvori italiensk arbejderbevægelse udviklede sig.

Det er f.eks. irriterende, at Bedani søger at beskrive fagbevægelsens genoprettelse efter den fascistiske periode, uden at inddrage de problemer, som italiensk erhvervsliv - og dermed også indirekte arbejderbevægelsen - stod over for. Selve overgangen fra den fascistiske økonomiske autarkiske politik til frit internationalt marked må have stillet nogle krav til erhvervslivet og dermed have betinget nogle politiske valg, men det fortæller Bedani intet om.

Over for denne kritik ville Bedani utvivlsomt svare, at det heller ikke er hans ærinde med værket. Hans udgangspunkt er de

ideologiske faktorer, der har bidraget til fagbevægelsens udvikling. Andre aspekter i form af landets sociale, politiske og økonomiske udvikling er kun inddraget i det omfang, den historiske virkelighed har gjort det nødvendigt, for at læseren overhovedet skal begribe sammenhængen.

Selv om denne vinkel kan være interessant for udenlandske læsere, så indebærer Bedanis metode, at han ser det "politiske", det "økonomiske" og det "sociale" med samme øjne, som hans kilder, der således bliver styrende for fremstillingen. Bedani er ganske vist neutral i forhold til kilderne, men fremstillingen sker på kildernes præmisser. Dermed forholder Bedani sig ikke selvstændigt til de begivenheder, som han skildrer. Og læseren præsenteres derfor heller ikke for det forhold, at det "økonomiske" i Italien i perioder har været et politisk kampmiddel, der i høj grad har betinget arbejderbevægelsens muligheder.

Her kunne man f.eks. nævne "kapitalstrejken" under Parri-regeringen i 1946, hvor de største industriere undlod at investere i en periode, hvor det netop var meget vigtigt at få sat gang i hjulene efter krigen. Tværtimod flyttedes kapital til udlandet. Et andet eksempel kunne være det ejendommelige i, at Italien som et af de få lande i Europa førte en ekstrem liberalistisk økonomisk politik i '40erne på trods af, at landet ikke var rustet til det, og flertallet af de politiske partier faktisk var imod det.

Men disse spørgsmål indgår ikke i Bedanis verden, som helt er styret af kilderne og deres opfattelse af, hvad der er politik, og hvad der er økonomi. Problemet er, at der derved også opstår en

skævvridning af det, der er Bedanis egentlige ærinde, at belyse de ideologiske faktorerens bidrag til fagbevægelsens udvikling. For det forbliver konsekvent uklart for læseren, hvornår der er tale om afgørende ideologiske modsætninger, og hvornår ideologien blot fungerer som erstatning for samtidens manglende overblik over ydre økonomiske, sociale og politiske begrænsninger.

Bedanis fremstilling savner således dybde og perspektiv og det billede han formidler af italiensk arbejderbevægelse bliver ejendommeligt to-dimensionalt. Trods struktureringen af fremstillingen i seks kronologisk afgrænsede hovedafsnit med erafgrænsede underafsnit forbliver det vanskeligt, at holde fast i de overordnede udviklingslinier i forhold til et hav af detaljer. Alt kommer med i hans fremstilling i et flimrende virvar af sideordnede begivenheder, hvor man forstår, at de tre landsorganisationer CGIL, CISL og UIL langsomt bevæger sig fra ideologiske modsætninger til en ideologisk konvergens, der betinges af pragmatiske forhold.

For udenlandske iagttagere kunne hele dette forløb imidlertid indeholde mange erfaringer, som må antages at kunne interessere andre end italienere. Bedani er selv inde på det i sin indledning, hvor han nævner, at efterkrigstiden indebar flere forandringer og en usædvanlig stor vilje til eksperimenter i forhold til andre fagbevægelser i Europa. Men Bedanis metode indebærer, at disse forhold ikke formidles, så det er muligt for udenlandske iagttagere at forholde sig til dem. Bedani søger på intet tidspunkt at sondre mellem de særlige italienske erfaringer, som kan have

interesse for andre end italienerne, og de erfaringer, der er så specielle, at de kun kan få betydning lokalt. I sidste instans forbliver det derfor uklart, om de særlige erfaringer som italiensk fagbevægelse har gjort gennem næsten 50 års historie er andet og mere end en italiensk specialitet eller noget, som kunne tjene til inspiration i andre lande.

Og det er rigtig ærgerligt. For Bedani har klart også haft udenlandske iagttagere i tankerne, da han skrev bogen. Bedani har nemlig været pædagogisk nok til at udstyre værket med en ordliste, der forklarer italienske begreber og forkortelser. Naturligvis er ordlisten præget af det emne værket behandler, men en del almindeligt anvendte begreber som f.eks. "interclassismo" og "integralismo", som nærmest er uoversættelige til dansk, er medtaget til glæde for enhver, der vil forstå, hvad det er, italienere siger og skriver. For det er almindeligt kendt, at det altid har været vanskeligt for udenlandske iagttagere at forstå den italienske virkelighed, hvor det ikke er tilstrækkeligt at kunne italiensk, man skal også begribe selve det særlige betydningsmæssige indhold i den italienske politiske og faglige terminologi, som i høj grad kan variere fra de tilsvarende begreber på andre sprog.

For danske læsere må navnlig den italienske fagbevægelses forhold til deres respektive "moderpartier" være af interesse. Hverken det kommunistiske CGIL, eller CISL og UIL, har haft samme nære tilknytning til deres respektive "moderpartier", som de skandinaviske fagbevægelser traditionelt har haft til de socialdemokratiske partier. Denne relative uafhængighed betyder, at man ikke ud af den en-

kelte faglige organisations overordnede politisk/ideologiske orientering kan udlede en større eller mindre radikalitet i den faglige politik. Man kan snarere konstatere, at der er tale om forskellige traditioner, som hver for sig indeholder et broget arsenal af moderate og radikale, venstre og højre standpunkter.

For de som specielt interesserer sig for italiensk arbejderbevægelse i efterkrigstiden er værket en solid introduktion. I disse europæiske tider burde værket også være standardværk for fagforeningsfolk uden for Italien, som indgår i samarbejdsrelationer med italiensk fagbevægelse.

Francesco Castellani

Arbejdsliv og ny teknologi

Jørgen Burchardt: Arbejdsliv og ny teknologi. Vilh. Langes Tobaksfabrik Slagelse 1873-1966 Sorø amts museum/Forlaget Kultur bøger, Ringe 1995, 208 s., kr. 186.-, ISBN 87-88327-14-0.

Forskning i arbejdsliv og arbejdsmarkedsforhold er et stort forskningsområde i Danmark. Det er dog først og fremmest sociologer og andre samtidsskandere, der arbejder indenfor området, hvorimod historikere, etnologer og andre kulturforskere, et meget mindre omfang har interesseret sig for dette forskningsfelt. Dette kan undre, da de andre skandinaviske lande har en omfattende og mangefaceteret historisk forskning i arbejdsliv og arbejdslivets kultur. Jørgen Burchards bog *Arbejdsliv og ny teknologi* er derfor en vigtig og interessant undersøgelse både som empirisk dokumentation af arbejdslivet på en tobaksfabrik i

provinsen og som et indlæg i forskningsdiskussionen om "hvad et arbejde er, hvad det har af kvaliteter og hvilke mekanismer, der forandrer arbejdet", specielt med teknologiudviklingen som omdrejningspunkt. JB's udgangspunkt er, at hele menneskets tilværelse struktureres af arbejdet, men at arbejderne også til en vis grad har mulighed for at påvirke deres arbejdsforhold.

Undersøgelsen fokuserer på tobaksindustrien og viser hvilke ændringer, der sker i arbejdslivet fra en håndværksmæssigt baseret produktion til en industriproduktion. Bogen beskriver, " hvorledes arbejdslivet og ny teknologi har spillet ind mod hinanden". Centralt i studiet står de ændringer, der sker i arbejdets kultur over en knapt hundredårig periode. JB arbejder med et bredt kulturbegreb, hvor kultur er den totale livssituation, som mennesker befinder sig i. For at kunne gå i dybden har JB valgt feltstudiet som metodisk arbejdsform og undersøgelsen er altså et lokal- og totalstudie af udviklingen på Vilh. Langes tobaksfabrik i Slagelse fra 1873 til 1966.

Undersøgelsen beskæftiger sig således med alle aspekter omkring tobaksfabrikken og dens arbejdere, og de ændringer der sker i arbejdslivet indtil fabrikkens lukning i 1966. En sådan holistisk undersøgelse giver mulighed for at se den interaktion, der sker mellem virksomhed, arbejdere og lokalsamfund. Den samfundsmæssige udvikling spores mest igennem markedets konkurrencekrav og deraf nødvendige teknologiudvikling, hvis fabrikken skulle klare sig. Arbejdsforholdene påvirkes dog også af tilrejsende arbejdere og deres erfaringer, og påvirkninger fra verdenssamfundet. I en perio-

de i tyverne lykkedes det bl.a. tobaksarbejdernes fagforening at få indført bedriftsråd med overskudsdeling under inspiration af revolutioner ude i den store verden og dele af den danske fagbevægelses ønsker om socialisering af arbejdslivet. Ordningen forsvandt dog i trediverne, da virksomheden blev et aktieselskab.

Bogen begynder med et kort rids over tobakkens kulturhistorie og fokuserer derefter på Slagelse og tobaksfagets historie i byen, og specielt Vilh. Langes virksomhed. Det ene hovedafsnit beskriver de forandringer, der er sket på de forskellige arbejdsområder på virksomheden. Udover tobaks- og skråtobaksarbejdet inddrages også administrationen og ledelsens arbejdsområder. Dette giver et spændende indblik i virksomheden som en organisme med med- og modspil aktørerne imellem.

Tobaksarbejdets forskellige delprocesser beskrives grundigt med de ændringer, der sker over tid under bestandig påvirkning af ny teknologi og ny organisering af arbejdet. Fra cigarmagerne stod for hele den håndværksmæssige produktion til maskiner og kvinder midt i 1960'erne havde overtaget arbejdet. Cigarfremstillingen involverede flere typer af håndværk, der i løbet af århundredet blev reduceret til maskinovervågning. Arbejdet overgik i perioden i hovedsagen fra faglærte mænd til ufaglærte kvinder. Indtil fabriksloven i 1913 forbød børnearbejde på fabrikker var tobaksarbejdet dog et udpræget børnearbejdsområde, men børnene blev efter 1913 erstattet af kvinder. Som JB konkluderer gennemløb tobaksarbejdet en udvikling fra håndværk til et fuldstændigt dequalificeret arbejde,

som beskrevet af Bravermann i *Arbete och monopolkapital*.

Det andet hovedafsnit har overskriften *arbejdslivets kultur* og beskriver, hvorledes de forskellige grupper af arbejdere (og ledelsen) oplevede arbejdslivet. Afsnittet rummer også beskrivelse af arbejderkollektivet og dets "repræsentant" fagforeningen. Tobaksarbejderne har både i egne og omverdens øjne en særegen kultur, der har traditioner langt tilbage. Cigarmagere, sorterere og skråtobaksarbejdere var selvbevidste arbejdere. Opdragelsen til kulturen lå allerede i lærlingeårene. Man kan stille det spørgsmål, om denne fagstolthed i virkeligheden var med til at jage mændene ud af faget, da maskinerne holdt deres indtog, fordi det var under deres værdighed at være maskinpassere. Det skal dog også nævnes, at lønnen blev lagt efter kvindernes lave niveau, så mændene ville have tabt meget i fortjeneste, hvis de selv havde overtaget arbejdet. I en diskussion om kønsarbejdsdelingens udvikling og begrundelse er det interessant at iagttage, at de faglærte cigarilloarbejdere, som for manges vedkommende var kvinder, valgte at arbejde ved maskinerne fremfor at gå over til anden beskæftigelse eller blive pendlere til København, som en del faglærte mænd gjorde i 1950'erne.

Selv om bogen bevidst eller ubevidst sætter fokus på de mandlige faglærte arbejdere og deres kultur og i nogen grad ser historien derudfra, skal der en stor ros til JB for, at han i analysen har lagt et kønsperspektiv ned over historien. Det giver meget større muligheder for at forstå den udvikling, der foregår, når man kender alle aktørerne. Dog vil jeg nok mene, at afsnit-

tet om kvindernes arbejdskultur bygger på et relativt tyndt kildegrundlag og en del generaliseringen Kvindernes " anderledes" optræden skal, som JB bemærker, ses i sammenhæng med, at kulturen på fabrikken var mændenes kultur og foregik på mændenes præmisser.

I et sidste afsnit trækker JB nogle lange linjer fra håndværk til industri og fra håndværkerkultur til industrikultur, hvor en diskussion om det gode arbejde også indgår. Med den udvikling som tobaksindustrien har gennemløbet kan det næsten kun blive en begrædelig affære, når udgangspunktet er et håndværk, der blev til industri. JB konkluderer da også på spørgsmålet, han startede med at stille, om hvilke mekanismer der forandrer arbejdet, at markedet har været afgørende for udviklingen, og at arbejderne i bedste fald kun har kunnet " begrænse markedsmekanismernes uhæmmede kræfter".

Da JB både henvender sig til forskere på arbejdslivsfeltet og den almindeligt interesserede læser, har han lagt afsnittet om begreber, teori og metode til sidst, som man kan læse eller springe over alt efter formål.

JBs undersøgelse af tobaksfabrikken i Slagelse er en meget anvendelig undersøgelse, der igennem hele bogen relaterer sig til mange løbende diskussioner fra arbejdslivsforskningen, ikke mindst med henblik på modstillinger som: faglært/ ufaglært, mand/ kvinde, periferi/ center, arbejdsgiver/fagforening, håndværk/industri osv. Som et virksomhedsstudie hviler bogen i sig selv, men JB relaterer undersøgelsen, hvor det er muligt, til den store verden udenfor, men generaliserer ikke længere ud

end undersøgelsen kan bære. Virksomhedsundersøgelser som denne giver mulighed for at komme tæt på ændringsprocesserne og aktørerne i disse. Studierne viser, at der er mange variationer. Derfor må der også laves lokalstudier, som sammen med de generelle undersøgelser, kan vise de bagomliggende faktorer, der virker på markedet og i arbejdslivet.

Anette Eklund Hansen

Biografier over europæiske socialdemokrater

Otfried Dankelmann (udg.): Lebensbilder europäischer Sozialdemokraten des 20. Jahrhunderts, Under medarbejde af Hartmut Peter, Studien zur Gesellschafts- und Kulturgeschichte 2, Verlag für Gesellschaftskritik, Wien 1995, 534 s., ö.S. 448.-, ISBN 3-85115-202-6

Ideen til biografierne daterer sig tilbage til 1987, hvor en forlagsaftale også blev indgået, men hvor bestemmende myndigheder i DDR gik imod projektet. Som med andre udgivelser ændrer denne udgivelses- og forskningssituation sig radikalt med "die Wende". Opruddet får som konsekvens, at personkredsen omkring biografiskrivningen må justeres, og at "Verlag für Gesellschaftskritik" i Wien må tage over.

Ialt 34 vigtige europæiske (inklusive israeleren Ben Gurion) socialdemokratiske politikere er portrætteret i artikler på 10 til 25 siders længde, de fleste dog på omtrent 15 s. Et udvælgelsesprincip synes at have været, at den mest fremtrædende socialdemokratiske skikkelse i en given

periode og i et givet land medtages. Også østeuropæiske socialdemokrater - måske også enkelte som ikke umiddelbart er kendt i en større kreds - er optaget. Fra Sydeuropa er så kendte navne som Frangois Mitterrand, Pietro Nenni og Mário Soares medtaget. Der er således søgt geografisk repræsentativitet - lige som den kvindelige side er inddraget (Angelica Balabanowa, Anna Kéthly og Käthe Leichter). Samlingen gør dog ikke, som det understreges i forordet af Otfried Dankelmann (der selv tager sig af James Ramsay MacDonald), krav på fuldstændighed. F.eks. er en så dominerende skikkelse som Willy Brandt fraværende. Derimod fra det tysksprogede område bl.a. Erich Ollenhauer (men ikke Kurt Schumacher) og Karl Kautsky. I nordisk regi er syv socialdemokrater biograferet (herunder Olof Palme).

Eneste danske bidrag er Gerd Callesens om Thorvald Stauning. Det er denne biografi, der i oversættelse og med enkelte ændringer med titlen "Den sidste landsfader?" foreligger som ABA's publikation i forbindelse med Arbejdermuseets udstilling (Ole Jorn har anmeldt hæftet i "Arbejderhistorie" nr. 43, 1994) - faktisk findes biografien også i en anden version i "Demokratische Geschichte" VI, 1991. I sammenhæng med Th. Stauning-biografien skal her også fremhæves afhandlingerne om Hjalmar Branting (af Martin Grass) og om Einar Gerhardsen (af Fritz Petrick). Disse tre skikkelser, Einar Gerhardsen i en anden periode, i kombinationen partileder og statsleder, når landsfaderlig status. En mere tydelig svensk landsfader end Hjalmar Branting er dog Per Albin Hansson.

En anden interessant skikkelse som eksempel på en ganske vist svag venstresocialdemokratisk tendens i det nordiske område er Karl Harald Wiik (biograferet af Dörte Putensen). Wiik, der også har betydning via sine mangesidige internationale kontakter, indgår, med udgangspunkt i det finsk-svenske miljø, i den venstresocialistiske konjunktur omkring 1. verdenskrig, med skikkelser som svenskerne Fredrik Ström, Zeth Höglund og Karl Kilbom (og i Danmark Ernst Christiansen). Wiik ender med - i en stadig konstellation og konfrontation med Väinö Tanner, der portrætteres af Manfred Menger - at blive ekskluderet af det finske socialdemokrati i 1940.

Det må godskrives udgiverne, at der er blevet plads til en så kontroversiel, men i mellemkrigstiden meget indflydelsesrig belgisk socialist som Hendrik de Man - de Mans internationale ry bevidnes af, at hans socialpsykologiske hovedværk "Zur Psychologie des Sozialismus", 1926, i løbet af kort tid blev oversat til 12 sprog (dansk udg. 1932) uden at hans kollaborationsvirksomhed forklejnes. Et andet prægnant værk er hans "Die sozialistische Idee" fra 1933 og den hermed sammenhængende "Plan". Planideen skulle, ved siden af at være en åndelig fornyelse af socialismen, samtidig være et svar på økonomisk krise og nazistisk opmarch. Modsvaret angives at være en forening af alle dele af arbejderklassen med middellagene inden for en national ramme. De Man er hermed i denne samling af biografier ved at komme ud af forbandelsens tavshed. De Man ikke er en helt isoleret skikkelse, men repræsenterer en ganske vist minimal personkreds inden for den soci-

aldemokratiske bevægelse (i Danmark kredsen omkring tidskriftet "Globus"), der i ly af krigs- og besættelseskonjunkturen søgte en forbindelse med dele af den fascistiske ideologi.

De politiske biografier er struktureret i afsnit omkring deltemaer som afstamning, opvækst, ungdom, fortsættende i de forskellige former for 'bevægelseskarrriere' - det være sig funktionærstillinger inden for fagbevægelse eller parti, eventuelt kulminerende i statsmandsfunktioner, med de kompromisser der kunne følge heraf.

Samlingen er ikke kun livsbilleder/illustrationer, men giver tendentielt et samlet billede af den socialdemokratiske bevægelses historie i Europa, der har sit helt overvejende tyngdepunkt i det 20. århundrede - med de cæsurer omkring 1. og 2. verdenskrig, der grundlæggende medgestalter århundredet. Bindet har således en trefoldig dimension: en biografisk indføring til centrale personer, en indføring i forskellige landes socialdemokratiske historie og et bidrag til analysen af det europæiske socialdemokrati. Den socialdemokratiske historie, hvor Socialdemokratiet jo i det mindste formelt nu også fremstår som det sejrende parti inden for arbejderbevægelsen i Øst- og Syd-europa, er sammenknyttet med II. Internationales udviklingsoptimisme og når et højdepunkt med dannelsen af de nordeuropæiske velfærdssamfund.

De enkelte biografier er forsynet med noteapparat. Det skal også nævnes, at der i et 'Anhang' indgår en tidstavle for hver biografi, lige som der henvises til yderligere litteratur om de biograferede.

Jens Erik Kofoed Pedersen

Det gode samhället - en liberal utopi?

John Kenneth Galbraith: Det gode samfund. Medmenneskelighed på dagsordenen, Fremad, København 1996, 141 s., kr. 188,-, ISBN 87-557-2031-5

Han är "still going strong", den amerikanske ekonomen John Kenneth Galbraith, trots sina 88 år. På höstens svenska bokmässa i Göteborg var Galbraith en av huvudpersonerna i det stora seminarium om arbetslösheten som ordnades av Ordfronts förlag och DemokratiAkademien. Ordfront har också gett ut hans "Min ekonomiska historia". Samtidigt utkommer i Danmark boken "Det gode samfund" på förlaget Fremad, en bok som man kan läsa som Galbraiths politiska credo och testamente.

Galbraith brukar ses som en radikal ekonom, men från svensk utgångspunkt är han snarare socialliberal än socialdemokratisk. Hans utopi är pragmatisk, han accepterar att verkligheten sätter tydliga gränser för vad som är ekonomiskt möjligt då det gäller att skapa ett gott samhälle. Det är detta som han ser som den stora utmaningen: att beskriva vad som är möjligt, i stället för att hemfalla åt orealistiska drömmar.

Det gode samhället kännetecknas av att det behandlar alla medborgare lika: "I det gode samfund har alle borgere således personlig frihed, fundamental velfærd, racemæssig og etnisk lighed og muligheden for at skabe sig et godt liv" (sid 12). Det handlar alltså om ett jämlikt samhälle i den meningen att alla medborgare har samma möjligheter, inte att alla har ungefär lika levnadsvillkor - det senare kravet ställer ju staten inför be-

tydligt större krav än det förra. Men det goda samhället ställs också inför avarter i ekonomin och samhällslivet som det inte kan acceptera, likt en god förälder sätter samhället gränser för vad medborgarna får göra.

För att vara socialliberal finns det ett anmärkningsvärt inslag av historisk determinism hos Galbraith. Han menar att historiens grundläggande drivkrafter rör sig obönhörligt framåt och sätter rätt snäva gränser för vad aktörerna kan åstadkomma. Framför allt lönar det sig inte i längden att motsätta sig historiens utvecklingsgång. Här låter han plötsligt som Carl Bildt, när han var moderat statsminister i Sverige: det finns en enda väg, brukade Bildt säga, och det är den vi slagit in på. Galbraiths slutsats finner jag mycket tveklaktig ur demokratiskt synpunkt: " /.../ i det gode och intelligente samfund er politik og handling ikke underlagt ideologi og doktriner. De nødvendige handlinger må tage udgangspunkt i de tvungen- de kendsgerninger i hvert enkelt tilfælde" (sid 29).

Det är visserligen uppfriskande att läsa hur han dödförklarar inte bara den östeuropeiska socialismen utan också det republikanska partiets privatiseringsideologi, men bakom detta tycks ju ändå ligga en idé om att det finns ett vetenskapligt svar på vad man bör göra, på det goda samhällets politiska lösningar. Den uppfattningen bör man ta avstånd ifrån - politik handlar fortfarande i mycket om att välja mellan olika värderingssystem och olika möjliga lösningar.

Enligt Galbraith är industrisamhällets klassiska konflikt mellan kapitalister och arbetarklass överspelad. Numera handlar det om de rikas och privile-

gierades kamp mot de fattiga och de stora grupper som i likhet med Galbraith själv stöder de fattiga mot den privilegierade eliten. Kapitalägarna är numera en betydligt mindre grupp än de rika, som dessutom omfattar t ex de högavlönade direktörer som leder de stora företagen. De fattiga grupperna omfattar de lågavlönade i servicesektorn, de arbetslösa och utslagna, de som diskrimineras på grund av ålder, kön eller etnisk tillhörighet. De senare är politiskt svaga, inte minst i USA där de sällan röstar eller agerar politiskt på annat sätt. Desto viktigare att det finns de som stöder deras sak fast de själva har arbete och en anständig inkomst.

Resonemanget är väl vagt för att vara övertygande. Det första ledet känner man dock väl igen från t ex Sverige - det är slående att de som äger kapitalet i formell mening blir allt mer anonyma, de blir mer av "rentiers" i klassisk mening, medan makten i de större industriföretagen, bankerna och försäkringsbolagen ligger hos direktörer utan egen större förmögenhet, men med anmärkningsvärt höga krav på lön för utfört arbete. En direktör med en miljon kronor i månadslön får knappast lön för arbete, man får väl snarare se det som att de investerar sitt symboliska och kulturella kapital i företaget i utbyte mot en rejäl andel av företagets vinst. De rika är därför en bredare och mer träffande kategori för dagens ekonomiska elit än kapitalägare. Men att hävda att det mot denna grupp står en bred allians bestående dels av fattiga och marginaliserade människor, dels de som vill dessa fattiga väl är nog tyvärr önsketänkande. I de flesta demokratiska och kapitalistiska

länderna finner vi numera en växande medelklass med egna krav och intressen och en arbetarklass som gärna markerar distansen till dem som är under dem.¹

Galbraith menar också att det goda samhällets förespråkare bör samlas i det demokratiska partiet. Det amerikanska tvåpartisystemet gör det mycket svårt att etablera ett tredje, radikalt parti. Och det är ju sant - vi har en liknande situation i England, även om det där är liberalerna som inte klarar av att etablera sig som ett starkt riksdagsparti på grund av enmansvalkretsarna. Men här blir Galbraiths pragmatism väl långtgående. Det förefaller inte sannolikt att man ska kunna politiskt mobilisera USA:s stora grupper av fattiga för ett stöd till det demokratiska partiet. Det goda samhället förutsätter nog en grundläggande reform av det amerikanska politiska systemet.

Här finns det också ett stort problem när det gäller att överföra erfarenheter, politiska lösningar och vetenskapliga teorier från USA till Europa: de strukturella förutsättningarna för politik är så olika, att direkta överföringar svårligen låter sig göras. USA kan knappast vara en förebild för europeisk politik.

Till de villkor man måste acceptera som givna hör enligt Galbraith marknadsekonomins överlägsenhet över andra tänkbara system. Marknadsekonomi är naturligtvis inte ofelbar, det goda samhället måste ingripa mot diverse avarter och rent kriminella beteenden. Detta är ju konventionell visdom och knappast uppseendeväckande. Den mer kontroversiella frågan är vad staten kan och bör göra för att få ekonomin att fungera väl. Galbraith intar här klassiskt Key-

nesianska ståndpunkter. Staten bör ingripa för att dämpa marknadens mycket ojämna fördelning av det samhällsliga överskottet. Detta inte bara av rättviseskäl, utan också för att det krävs för att få ekonomin att fungera. Galbraith betonar vikten av att staten går in och stöttar medborgarnas köpkraft vid lågkonjunkturer och depressioner. Effektivast sker detta genom en utökad offentlig verksamhet, dvs den klassiska motkonjunkturpolitiken genom statlig underbalansering av budgeten. Det här med en balanserad budget, som blivit en huvudfråga i amerikansk politik de senaste åren med republikanernas "Kontrakt med Amerika" betraktar Galbraith som en helt missriktad politik. Den konventionella politiken håller fortfarande: det kan mycket väl löna sig att låna till investeringar (Sid 57).

Tidigare var monopol och oligopol ett starkt störande inslag i amerikansk (och europeisk) ekonomi, men så är det inte längre, menar Galbraith optimistiskt. Globaliseringen har lett till konkurrens även mellan de stora koncernerna i världen (sid 83). Här menar jag att han är väl optimistisk. Karteller och andra konkurrensbegränsande manövrer verkar fortfarande vara en realitet på många marknader. Men viktigare är vilken effekt konkurrens får ur det goda samhällets synvinkel. Dagens ekonomer är så fastlåsta vid tanken att fri konkurrens är det samma som effektivitet att de inte kan se de nackdelar med konkurrensen, som det sena 1800-talets européer och amerikaner så ofta utsattes för. Fri konkurrens kan leda till lägre priser, vilket är en fördel för konsumenterna, men leder också ofta till att fler

företag går i konkurs, till att jobben blir otryggare och till högre arbetslöshet. Ur det goda samhällets synpunkt utgör även den fria konkurrensen ett problem, som kan kräva statliga ingrepp.

Det finns mycket sunt ekonomiskt förnuft i Galbraiths bok, men samtidigt är den lite tandlös, lite ofarlig. Han talar hela tiden om vad man kan kräva av det goda samhället. Jag menar att han inte är tillräckligt kritisk och misstänksam mot den moderna kapitalismen. Boken hade t ex fått en annan skärpa om Galbraith i stället valt att tala om vad vi har rätt att kräva av en anständig kapitalism. För mig framstår nämligen dagens kapitalism som betydligt mer omoralisk, eller amoralisk än för Galbraith. Marknadens aktörer jagar största möjliga avkastning på kort sikt, i stället för att ta ansvar för den långsiktiga produktionen och för ländernas långsiktiga välfärd. Den politiska debatten om välfärdssamhället och om ekonomisk tillväxt är full av synpunkter på vad man måste göra i välfärdsstaterna för att få löntagarna mer benägna att ta riktigt lågavlönade jobb i framför allt servicesektorn. Det är för att tvinga människor att jobba för löner som är så låga att de inte räddar dem från fattigdom som anställningstryggheten skall försvagas, sjukförsäkringen liksom arbetslöshetsförsäkringen ska försämrats. De krav som dagens politiker ställer på de mest utsatta medborgarna blir allt mer obarmhärtiga.

Men detta är kanske mer ett västeuropeiskt dilemma än ett amerikanskt: är välfärdsstaten ett skydd för utsatta medborgare, eller har välfärdsstaten expanderat så långt att det är den som är det

främsta hindret för ekonomisk tillväxt? Detta centrala problem i dagens välfärdspolitiska debatt tar Galbraith inte upp, vare sig det nu beror på att frågan inte är lika aktuell i USA som här eller därför att han inte har något bra svar på den. Åtminstone i Sverige har historieskrivningen här blivit en central del av den politiska diskussionen: hur hamnade vi där vi är, finns orsakerna till den ekonomiska krisen och den höga arbetslösheten att söka i det privata näringslivet eller i den offentliga sektorn?

Om orsakerna finns i näringslivet, vem ställer krav på kapitalet, vem ställer krav på dem som kontrollerar det kapital som kan användas för investeringar och för att skapa nya arbetstillfällen? Det goda samhället bör inte acceptera att de som kontrollerar kapitalet inte har något annat ansvar än att se till att vinsten blir så stor som möjligt så fort som möjligt. Det goda samhället har rätt att kräva att pengar investeras i en lönsam produktion, även om vinsten är måttlig. Det goda samhället har rätt att kräva att ägarna inte lägger ner fabriker som är lönsamma, bara därför att de kan tjäna ännu mer pengar genom att flytta verksamheterna till låglöneländer.

Galbraiths traditionellt keynesianska budskap finner jag inte heller riktigt övertygande. I dagens ekonomi är det svårt att få köpkraftstimulans genom budgetunderskott att fungera, när statens budgetunderskott i så många länder redan är jättelika. Sambandet mellan inflation och arbetslöshet är inte heller längre särskilt tydligt. Före 1973 gällde Phillipskurvans förenklade regel att högre inflation gav lägre arbetslöshet och tvärtom, numera är det sambandet starkt försva-

gat. Det finns idag ingen garanti för att det blir fler arbetstillfällen om man låter inflationen stiga.

På bokens baksidestext sägs det optimistiskt att Galbraiths bok bör kunna få en avgörande betydelse för debatten om det danska välfärdssamhällets utveckling. Jag är rädd för att Galbraith är lite för välvillig mot kapitalismen och lite för traditionell i sitt ekonomiska tänkande för att så ska bli fallet. Men boken tål väl att läsas ändå. Det är ju inte så ofta man träffar på ekonomer som står för sunt förnuft och god moral.

Klas Åmark

Note

1. Klas Åmark: *Folket och eliterna*, i Håkan Bengtsson - Per Wirtén: *Epokskifte. En antologi om fortryckets nya ansikten*. 1996

Besættelsestidsforskning til diskussion

Knud J. V. Jespersen og Thomas Pedersen (red.): Besættelsen i perspektiv. Bidrag til konference om besættelsestiden 1940-1945, Odense Universitetsforlag 1995, 115 s., kr. 150.-, ISBN 87 7838 151 7

Denne bog udspringer af en konference for besættelseshistorikere, afholdt på Odense Universitet 27.-28. april 1995. Konferencen blev indkaldt med det formål at gøre en slags forskningsmæssig status i anledning af 50-året for Danmarks befrielse. Fire temaer eller aspekter af besættelseshistorien stod til diskussion: Samarbejdsaspektet, modstandsaspektet, det økonomiske aspekt og det sociale aspekt. Ved åbningen talte konferencens initiativtager dr. phil.

Aage Trommer om "Hvad vi har nået, og hvor vi står". Det er denne åbningstale og de fire oplæg til diskussion, som her bringes i med én undtagelse - udvidet og omarbejdet form. Bogen er iøvrigt tilegnet Aage Trommer i anledning af hans 65 års fødselsdag.

Hovedsigtet i "Besættelsestiden i perspektiv" er, som titlen siger, at perspektivere. Dette realiseres også, omend ikke i samme grad i alle bidrag:

I Aage Trommers "Hvad har vi nået og hvad mangler vi?" anlægges et bredt, historiografisk perspektiv på besættelsestiden. Der er i almindelighed, påpeger Trommer, tale om det mest gennemforskede femår i Danmarks historie, omend indsatsen ikke har været jævnt fordelt - med tyngden på modstandsbevægelsen og på den politiske historie. Hvad angår grundholdninger trækker han i tilslutning til Hans Kirchhoffet skel mellem konsensus- og konfliktsynspunktet: Den store konsensushistoriker er Jørgen Hæstrup, som i "Kontakt til England", "Hemmelig alliance" og "... til landets bedste" har skildret forløbet fra den første modstand til befrielseskompromisset 1945, som en udvikling hvor modstandsbevægelsen, politikerne og departementscheferne fundamentalt trak på samme hammel - til landets bedste. Konfliktsynspunktet var Trommer selv blandt de første til at formulere i "Modstandsarbejde i nærbillede" om modstandsbevægelsen i Region 3, Syd- og Sønderjylland. Og synspunktet blev cementeret af Hans Kirchhoff i disputatsen "Augustop-røret 1943" om samarbejdspolitikens fald. To indholdsmæssige aspekter fremstår her som centrale: Det var "systemfjender-

ne" DKP, Dansk Samling og folk fra KU - der ud over landet organiserede og rekrutterede til det illegale arbejde og dominerede det til langt ind i 1944. Og begivenhederne op til og omkring den 29. august 1943 var en konfrontation mellem det etablerede Danmark - politikerne, administrationen og fagbevægelsen - og de illegale, især kommunisterne. Som landet ligger i øjeblikket, skriver Trommer, er det konfliktsynspunktet, der står som det sejrende.

Et bredt perspektiv anlægges også i Henrik Dethlefsens bidrag "Samarbejdets problem - begreber, metoder, perspektiver", der behandler samarbejdspolitikken fra en teoretisk og komparativ vinkel. Samarbejdet med besættelsesmagten eller med et andet ord tilpasningen har generelt, påpeger Dethlefsen, fået en stedmoderlig behandling i litteraturen. Årsagerne hertil er flere og til dels selvindlysende: Tilpasningens historie er lidet opbyggelig sammenlignet med beretningen om den aktive modstand og desuden politisk sprængfarlig ovenpå et efterkrigsopgør, som lod den overleve i de politiske systemer både personelt og holdningsmæssigt. Også forskydnin-gen indenfor historiefaget heni-mod en mere strukturelt orienteret økonomisk, social og kulturel historie har ifølge Dethlefsen forsinket udforskningen af ihvertfald den politiske tilpasning. Afgørende betydning til-lægges endelig de metodiske vanskeligheder ved selve studiet af tilpasningsfænomenet, som de kommer til udtryk både i den fremherskende begrebsforvirring og de meget forskellige bedøm-melser af tilpasningen. Dethlefsens svar på disse vanskelighe-der er følgende: Han er åben

overfor det kontroversielle kollaborationsbegreb brugt som en hypotese om visse grundlæggende sammenhænge - men taler omvendt også for en vis kritisk distance til begrebet med dets i danske øren undertone af forræderi. De foretrukne begreber er klart samarbejdspolitik og tilpasning. Man må desuden opgive at nå frem til en enig og objektiv velbegrunder bedømmelse af samarbejdspolitikken. Opgaven bliver istedet at afdække begivenheder og tilstande, motiver og målforestillinger, aktuelle handlingslinjer, alternativerne til dem - og konsekvenser. Til slut slår Dethlefsen til lyd for en mere ambitiøs komparativ tilgang - fra komparation som et sideblik til den nationale historie til studiet af tilpasningen som et generelt europæisk fænomen.

Et perspektiverende sigte har endelig Per H. Hansens bidrag "Modgang eller fremgang? Industriens forhold under besættelsen". Det handler her om bredere økonomiske sammenhænge, nærmere bestemt om industriens resultater i de fem besættelsesår undersøgt på makroøkonomisk niveau, på sektorniveau og som noget nyt på virksomhedsniveau. Resultaterne er for så vidt ikke banebrydende, men Hansen tegner alligevel et interessant billede af udviklingen: Det danske samfund led nok tab, men massearbejdsløsheden blev også udryddet. I den forbindelse fremhæves også den beskæftigelses- og multiplikatoreffekt, som clearingkontoen og værnemagtskontoen havde dvs. det tyske forbrug for dansk regning, der blev til indtægter for danske borgere. Væksten i bruttofaktorkomkomsten lå i hele perioden målt i faste priser under niveauet for 1939, men industrien havde alli-

gevel gode vilkår pga. prisstigningerne. Investeringsniveauet var faldende besættelsen igennem, men bruttoinvesteringerne målt i faste priser lå ikke desto mindre over niveauet fra 1930'erne. Tallene på sektorniveau peger på et stærkt fald i produktiviteten, men med store forskelle fra branche til branche. Forrentningen af egenkapitalen var god, hvilket også bekræftes på virksomhedsniveau - forudsat, som Hansen gør opmærksom på, at de syv udvalgte industrivirksomheder er repræsentative. Voksende problemer med forsyninger og investeringer ændrede ikke dette forhold.

Bogens to sidste bidrag har et mere begrænset sigte. Knud J.V. Jespersens "SOE-arkiverne og den danske modstandsbevægelse" er identisk med hans indledning til konferencens diskussion om modstandsaspektet. Det omhandler det nyåbnede SOE-arkiv, dets ordning og indhold, og de perspektiver åbningen rejser for besættelseshistorikeren. Perspektivet er, må det retfærdigvis siges, bevidst snævert, nemlig udviklingen i Danmark set fra SOE-ledelsen i London. Hans Sode-Madsens "Statsungdomslejre under besættelsen 1940-45" er den omarbejdede indledning til diskussionen om det sociale aspekt. Han behandler baggrunden for oprettelsen af statsungdomslejrene - den store ungdomsarbejdsløshed og frygten for politisk og social uro - filosofien bag dem og organiseringen af lejrene og lejrlevet. Bidraget er velskrevet og veldokumenteret, men det bidrager i mindre grad til at perspektivere det sociale aspekt.

Som helhed giver "Besættelsen i perspektiv" et godt overblik over besættelseslitteraturen. Det

gælder især Trommers bidrag, som dog - trods et forståeligt forbehold for forglemmelser — undlader at omtale Henrik Stevnsborgs kontroversielle disputats "Politiet 1938-47. Bekæmpelsen af spionage, sabotage og nedbrydende virksomhed" fra 1991. Også forskellige nuancer i synet på besættelsesforskningens kontroversielle spørgsmål konsensus-konflikt-dikotomiens relevans og kollaborationsbegrebets brugbarhed - er repræsenteret i bogen, nærmere bestemt i Trommers og Dethlefsens bidrag. I bogen peges endelig på uudforskede spørgsmål, så som samarbejdspolitikken 1940-1942, hovedparten af de store politiske partier og fagbevægelsen, forholdet til tyskerne og de danske nazister, den økonomiske historie og de forskellige samfundsklassers situation og vilkår, kulturen og sporten. Man kan også kun være enig med Trommer om behovet for en egentlig syntese, der sammenfatter de hidtidige resultater.

Sammenfattende: "Besættelsen i perspektiv" er en lidt uensartet, men spændende og informativ bog. Den er velegnet, hvis man har brug for en kortfattet oversigt over besættelsesforskningen anno 1995.

Michael Kjeldsen

Ny Rosa Luxemburg-biografi

Annelies Laschitzas: "Im Lebensrausch, trotz alledem". Rosa Luxemburg. Eine Biographie, Aufbau-Verlag, Berlin 1996, 687 s., DM 68.-, ISBN 3-351-02444-4

Annelies Laschitzas Luxemburg-biografi, der udkom

for nylig, er ikke den første biografi om den på internationalt plan vel kendteste og samtidig mest kontroversielle kvindelige repræsentant for venstrefløjen i den socialistiske bevægelse, og den bliver formodentlig heller ikke den sidste.

Rosa Luxemburgs modige engagement i den internationale og den tyske arbejderbevægelse, der varede i næsten tre årtier, hendes konsekvente indsats for at få overvundet det kapitalistiske samfundssystem til fordel for en demokratisk og socialistisk indretning, hendes teoretiske skridt på vejen dertil, som havde rod i en selvstændig og udogmatisk marxismeforståelse, hendes kulturelt prægede og ukonventionelle livsstil, hendes rebelskhed og stridslyst - alt det indbragte hende kærlighed og beundring, men også afvisning grænsende til had. På den ene side vil den specifikke forskning ikke kunne slippe interessen for denne usædvanligt rigt begavede personlighed og hendes arbejde og dets eftervirkninger, og på den anden side vil nye generationer, der lever i andre tider og under anderledes vilkår, uden tvivl stille nye spørgsmål om Rosa Luxemburgs liv og gerninger. Men, og dermed kommer vi tilbage til den foreliggende biografi, de vil ikke kunne komme udenom dette værk.

Forfatteren Annelies Laschitzka har i mange år været en internationalt kendt og kompetent Luxemburg-forsker. Som udgiver af Luxemburgs *Gesammelte Schriften* og af hendes brevveksling, som forfatter af adskillige studier og som medforfatter af bogen "Rosa Luxemburg. Ihr Wirken in der deutschen Arbeiterbewegung", der udkom i 1971, har hun siden 70erne haft stor ind-

flydelse på billedet af Luxemburg i DDRs historievitenskaber og har udviklet den målestok, der anlægges i vurderingen af hendes præstationer samt hendes angivelige og reelle svage sider. Annelies Laschitzka lå i sit arbejde uden tvivl selv under for den tvang, som den historieforståelse, SED-partiledelsen gennemtrufede, udøvede. Så meget mere prisværdig er hendes videnskabelige omhu for så vidt angår en kritisk omgang med tidligere tiders ensidige bedømmelser, særligt med henblik på at se bort fra de gamle opfattelser af forholdet mellem Luxemburg og Lenin, noget hun gør, uden at falde i den anden grøft for eksempel ved - som det er oppe i tiden - at benægte alle former for tilnærmelse, samdrægtighed og kritisk samarbejde mellem dem.

På baggrund af sit grundige kendskab til nutidens internationale forskningsstade og udrustet med et subtilt kendskab til alt det, der nogensinde er skrevet af Rosa Luxemburgs hånd, har Annelies Laschitzka tegnet et billede, der skal "gøre det muligt at opleve enheden af personlighed, teoretiske arbejder, politisk og pædagogisk virke" (s. 11). For at skabe en forståelse af højde- og lavpunkterne i Rosa Luxemburgs liv søger hun at inddrage såvel hendes private miljø som hendes venners tanke- og følelsesverden. Det er en form, som i og for sig er nødvendig for en fyldestgørende biografi, men som tit ikke blev anvendt i tilstrækkelig udstrækning i DDRs historievitenskaber, når det drejede sig om fremtrædende personligheder i arbejderbevægelsen.

Som helhed synes jeg bestemt, at det er lykkedes at nå det mål, forfatteren har sat sig, nemlig at

få hele Luxemburgs personlighed med. Derimod er det ene aspekt af den anden målsætning, som gik på også at inddrage de tanker og følelser, der fandtes blandt hendes venner og kampefæller i arbejderbevægelsen - en uden tvivl vanskelig opgave - mindre vellykket. Således forbliver for eksempel de problemer, der er forbundet med sammenstødet mellem forhenværende nære venner som Rosa Luxemburg og Karl Kautsky, uafklarede, ligesom den åbenbare modvilje mellem hende og Viktor Adler, lederen af det østrigske socialdemokrati, bliver hængende i luften.

Biografien er skrevet ud fra det historiske princip, der kun ind i mellem forlades til fordel for afstikkere til privatlivet, særligt i forbindelse med hendes kærlighedsforhold til Leo Jogiches og Kostja Zetkin. Læseren oplever den unge Rosa i hendes jødisk-polske miljø og ved hendes første kontakter med den polske arbejderbevægelse. Han kan følge hendes opbrud mod vest, som fører hende til studier i Schweiz, og kigge hende over skulderen ved hendes første selvstændige journalistiske arbejder i Paris. Hendes stridbare indtræden i den internationale arbejderbevægelse på II. Internationale kongres i Zürich i 1893 markerer samtidig spørgsmålet om forholdet mellem kampen for national uafhængighed og proletarisk klassekamp som eksemplificeret i Polen, der beskæftigede hende hele livet.

Hendes tilslutning til den tyske arbejderbevægelse og hendes videre engagement i det socialdemokratiske parti skildres med mange facetter. Hun overvinder den følelse af fremmedhed, hun som udlænding i begyndelsen

nærer, da hun oplever sine første succeser som valgagitor i Schlesien og gennem aktivt arbejde i de socialdemokratiske aviser. Hun bliver hurtigt integreret i det tyske partis marxistiske elite på grund af sine engagerede indlæg i den internationale diskussion om den franske ministersocialisme (Millerand-affæren) såvel som i de partiinterne diskussioner under Bernstein-debatten omkring århundredeskiftet, hvor hun viser sig at være en stridslysten forkæmper for marxistisk teori og politik. Allerede ved sin første optræden på en tysk partikonference i Hannover i 1898 lægger hun sig fast på sin fremtidige plads i det tyske socialdemokrati, for så vidt angår programmatisk spørgsmål: "Jeg ved, at jeg endnu ikke har hentet mine epauletter hjem i den tyske bevægelse; men jeg vil gøre det på venstrefløjen, hvor man vil kæmpe mod fjenden, og ikke på højrefløjen, hvor man vil indgå kompromiser med ham."

Denne hensigtserklæring fra Rosa Luxemburgs side følges detaljeret op, og der knyttes an til bestemte højdepunkter i forbindelse med den første russiske revolution, de internationale og tyske debatter om politisk massestrejke, forsvaret af grundlæggende marxistiske opfattelser i den politiske praksis og teori samt hendes konsekvente protest mod den socialdemokratiske rigsdagsgruppes samtykke til krigskreditter i 1914, hendes plan for en ny-konstituering af venstrefløjen og endelig oprettelsen af Tysklands Kommunistiske Parti sidst på revolutionsåret 1918.

Undervejs bliver det tydeligt, at Rosa Luxemburgs egentlige nøgleoplevelse var den russiske

revolution i 1905-1907. Den prægede, som den polske Luxemburg-specialist Felix Tych har formuleret det, hendes politiske filosofi, dels fordi hun selv havde deltaget i den, dels fordi den rejste mange af det nye århundredes spørgsmål om den socialistiske bevægelses videre udvikling og om dens kamp for demokrati og socialisme. Alle de problemer, som Rosa Luxemburg havde bakset med i årevis: det demokratiske indhold i arbejderpartiet, forholdet mellem spontaneitet og bevidsthed, massebevægelsens og særligt massestrejkens rolle gik nu gennem revolutionserfaringernes filter og blev yderligere gennemtænkt. De kulminerede i hendes overbevisning om, at "en socialistisk revolution hverken kunne eller måtte være en mindretalsrevolution" (s.

253). På indholdssiden kan man her tydeligt se sammenhængen med hendes holdning til oktoberrevolutionen, der i de relevante senere kapitler af biografien skildres både med en analyse af hendes meget omstridte manuskript "Zur russischen Revolution" og med hendes utvetydige solidaritet med den. I den forbindelse bliver det tydeligt, at hendes berømte postulat "frihed er altid frihed for de anderledes tænkende" ikke bør overskygge, at Rosa Luxemburgs forhold til revolutionær vold ændrede sig under den tyske novemberrevolutionens malstrøm og ikke fandt nogen endelig løsning.

Det er forfatterens fortjeneste, at hun til slut gør læseren bekendt med Rosa Luxemburgs tankegange, som de kommer til udtryk i et hidtil ikke offentliggjort manuskript, som hun skrev i de sidste uger af sit fængselsophold, før novemberrevolutionen brød ud, og som fremsynet

gør opmærksom på uløste henholdsvis åbne problemer: det nationale spørgsmål, koloniernes skæbne og demokratiets perspektiver (s. 580ff). Det er altså problemer, som en venstreorienteret politik og teori også i dag bliver konfronteret med, og som understreger, hvor aktuelle Luxemburgs efterladte tanker er, uden derfor at stille hende på en piedestal.

Summa summarum: Det er en sagkyndig, omend ikke altid helt letlæst, biografi. Den er særligt levende, når den trækker på den rige skat, som Luxemburgs brevsveksling udgør. Med hensyn til de andre dele, de talrige værkuddrag og tolkninger, kræves der et vist kendskab til stoffet og en villighed til at danne sig en forestilling om Rosa Luxemburgs historiske tankeverden.

Jutta Seidel

Oversættelse:
Louise Flugger Callesen

Arbetarklassens formering ur lokalt svenskt perspektiv

Ulf Magnusson: Från arbetare till arbetarklass. Klassformer ing och klassrelationer i Fagersta — ett mellansvenskt brukssamhälle ca 1870-1909, Acta Universitatis Upsaliensis/Uppsala Studies in Economic History 38 Almqvist & Wiksell International, Stockholm), Uppsala 1996, 236 s., SEK x, ISBN 91-554-3708-7

Uppsala expanderar universitetetsämnet ekonomisk historia. En av de nytillträdda professorerna, Lars Magnusson, har i år kommit ut med en stor och lofvärd "Sveriges ekonomiska historia" (på förlaget Tiden Athe-

na) - den första handboken med denna ambition sedan pionjären Eli Heckschers arbete från 1935-1949. Avhandlingar i ämnet kommer mera sällan: Institutiet för forskning över doktorsavhandlingar under de senaste åren (1992-) tar endast upp 5 - inkl denna. Ämnena är så vitt spridda som "the rural poor" i Chile 1973-1989, ledarhundsbetets historia, linne och linodling i det tidiga 1800-talets Hälsingland och bryggerkartellen kring sekelskiftet. Det forskas fritt och sällan utan klara sammanhang, dvs programkaraktären verkar lysa med sin frånvaro.

Serien "Uppsala Studies in Economic History" ges ut av professorerna Bo Gustafsson och Lars Magnusson. Maurits Nyström har varit handledare för avhandlingsarbetet, detta tillsammans med Lars Ekdahl på f d Arbetslivscentrum, som i sin avhandling har fört fram en liknande ansats vad gäller klassformeringen som författaren, exemplifierad av en mera storstadsbaserad grupp, nämligen typograferna.

Föreliggande arbete är en sociologiskt inspirerad studie om ett klassiskt och snarare socialhistoriskt ämne: formeringen av arbetarklassen under industrialiseringsprocessen, sett ur ett lokalt perspektiv. Klassformering är i författarens koncept bildandet av en klass för sig där arbetaren är en av historiens subjekt. Här är det inget tvivel om att författaren ansluter sig till de distinktioner som Karl Marx i "Elend der Philosophie" från 1847 gjorde.

Det lokala perspektivet utgörs av utvecklingen i ett typiskt och betydande svenskt brukssamhälle. Dessa var provinsiella kraftcentra för kapitalackumulation. De byggde på protoindustri, dvs "hantverksbaserad avsalutill-

verkning", och de var enormt viktiga för exportindustrins och de nuförtiden övermogna industribranschernas (här: stål) uppkomst i Sverige. Här uppstod den svenska industriarbetarklassen, och denna process var mångfacetterad. U. Magnusson ägnar stor energi åt denna lokala rekonstruktion, trots att detta ämne hittills inte så ofta har behandlats just i Uppsala, däremot av ekonom-historiker i Göteborg och Stockholm, av idéhistorikern Ronny Ambjörnsson och medarbetare i Umeå och av etnologerna Birgitta Frykman Skarin i Göteborg och Mats Lindqvist i Lund. Temat är viktigt och sluter an till en fr a i Storbritannien i E. P. Thompsons spår livligt förd debatt kring arbetarklassens tillkomst och en framstående forskningstradition kring "labour history".

Avhandlingens källbas är intressant: inte räkenskaperna och ekonomiskt källmaterial står i medelpunkten som i den klassiska ekonomiska historieskrivningen över detta bruk (E. Söderlund et al. 1959). Magnusson arbetar med i regel inte kvantifierbart material som föreningsdokument, först från nykterhetsrörelserna, sedan från frikyrkörörelserna och till slut alltmer uttalat från "Metallavdelningen och de andra fackliga, politiska och kulturella arbetarorganisationerna" (s. 36). Detta ger en autenticitet åt det analyserade, det som är mänskliga former av essentiella intressekonflikter. Man kan anföra Jack London som i undersökningsperiodens slutfas skrev (i "Klasskamp och revolution" från 1905) att de i AFL organiserade amerikanska arbetarna hade sammanslutit sig "i det öppna uttalandet syftet att förbättra sina villkor utan hänsyn

till den skada de därigenom tillfoga de andra klasserna".

Fagersta är en ort som ligger i Bergslagen, det traditionella svenska industriområdet nordväst om Stockholm och Mälardalen. Här började redan på medeltiden den svenska järnhanteringen, och här ägdes redan på 1600-talet en del av bruken och smedjorna av invandrade vallonska adelsmän. Fagersta bruk var i början av 1800-talet tre oanseliga stångjärnsmedjor. Här hade långt före det industrikapitalistiska genombrottet uppstått en hantverksbaserad avsalutillverkning. I början av undersökningsperioden fanns en del av denna "protoindustri" som s a s på ett organiskt sätt var kvar från den allra tidigaste hantverksmässiga järnhanterings era. Vid slutet av bokens undersökningsperiod, storstrejkens år 1909, var klassmotsättningarna i Sverige "både öppna och organiserade" (s. 14). De viktigaste klasserna utgjordes nu av industriarbetare och industrikapitalister.

Bolaget hade år 1913 vuxit sig till landets näst största producent av götstål. Den ursprungliga adliga brukspatronen hade redan år 1852 gett vika för handelskapital från Stockholm. Men efter omvandling till ett aktiebolag 1873 kom så småningom hela bolaget under kontroll av tyskt köpmanskapital, den än i dag existerande firman L. Possehl & Co. i Lübeck. Expansionen ägde rum fr a på 1890-talet. Bruket sköttes nu av förvaltare vilka fick sina instruktioner från Tyskland. Där initierade man patriarkaliskt motiverade välgörenhetsinsatser i Bismarcks anda av typ gemensamma anläggningar till frid - när det passade och när det bidrog till lugn och ro. I upprorstider däremot var sådan välgö-

renhet det första som gick upp i rök, exempelvis under storstrejkåret 1909 som sätter punkt för bokens undersökningsperiod.

Nu är det inte så att det är en "öppen och tämligen utforskad fråga hur det gick till när den svenska arbetarklassen formades". Författaren påstår detta i avhandlingens första mening. Det finns ett 20-tal svenska avhandlingar som alla med det lokala exemplet rekonstruerar denna formeringsprocess. U.

Magnusson har en lokal aspekt att bidra med, och den är intressant. Men den är inte generaliserbar utan är kännetecknande för den specifikt svenska processen hur ett industriproletariat bildades som visste skillnaden mellan "vi här nere" och "de där uppe" (för att tala i G. Wallraffs termer). Just med sina teoretiska utsvävningar till både Thompson och Marx är boken till stor del högst läsvärd eftersom den berättar en god historia.

Boken innehåller några utsökta äldre foton som illustrerar patriarkalismen vid Fagersta bruk men även vardagslivet i nykterhetsrörelsen och det självmedvetande som arbetarna där hade. Den ger en utmärkt inblick i mikrohistorien vid ett kraftcentrum för den traditionella järn- och stålhanteringen i industrialiseringens Sverige. Invändningar kan resas mot den i boken konsekvent genomförda ignoreringen av kvinnor och deras roll i detta skede. De deltog visserligen i nykterhetslogens aktiviteter, de finns även på foton över festförberedelser, men annars är de fullständigt frånvarande. I detta hänseende har kvinnliga kollegor till författaren, t ex Ulla Wikander, nybliven professor i ekonomisk historia vid Stockholms universitet, utvecklat ett avsevärt

mera dialektiskt synsätt och gett kvinnan som arbeterska, ledsagarinna i arbetarfamiljen och barnuppföstrare klarare konturer i den svenska ekonomiska historien. Och här har även Lars Magnusson i sitt nya arbete om Sveriges ekonomiska historia tagit in betydligt mera av "gender"-aspekter än som var brukligt i de gamla forskarnas volymer om den sociala och ekonomiska utvecklingen i detta land.

Claudius H. Riegler

Marxismens plats i historien

Ernest Mandel: Marxismen i historien, Socialistisk Arbejderforlag, København 1996, 91 s., kr. 119.50, ISBN 87-87602-51-2

Lad det være sagt med det samme: Dette er en meget ortodoks bog. Den bygger, så vidt det kan ses af en fodnote, på et foredrag om marxismen og dens plads i historien, som Ernest Mandel, nu afdød belgisk marxist og leder i den trotskistiske 4. Internationale, holdt i 1986. Bogen er tidligere udkommet i en fransk og en engelsk udgave, og Socialistisk Arbejderforlag har nu udsendt en dansk version, oversat fra begge førnævnte udgaver.

"Marxismen i historien" skal i første række give overblik. Indledningsvis redegør Mandel for sit metodiske udgangspunkt, nemlig at man for at forstå marxismen først må sætte den ind i en historisk sammenhæng eller, som han også formulerer det, "anvende den materialistiske historiefortolkning på marxismen selv". Derefter følger i 8 kapitler behandlingen af selve emnet: 1. Den historiske sammenhæng;

2. Marxismens grundtræk; 3. Marxismens omformning af samfundsvidenskaberne; 4. Fra den utopiske til den videnskabelige socialisme; 5. Den proletariske aktivitet og organisering; 6. Sammensmeltningen af den eksisterende arbejderbevægelse og den videnskabelige socialisme; 7. Marx' og Engels' personlige udviklingsvej; 8. Marxismens internationale udbredelse.

Til støtte for overblikket er bogen desuden forsynet med en række oversigter: en synkronoptisk oversigt over begivenheder på Marx's tid, et skema over marxismens udvikling, en oversigt over de otte hovedperioder i Marx' "historie" samt to litteraturhenvisninger - en til "Marx på dansk" og en til relevante tekster af Engels, Lenin og Plekhanov.

Mandels' bog skal imidlertid ikke blot give overblik, den har også et politisk-pædagogisk sigte. Udgifverne fremhæver således selv på omslaget den hjælp som aktive socialister vil kunne hente i bogen først og fremmest som inspiration til selv at være med til at skabe historie. Et sådant formål er legitimt, blot vil jeg mene, at det i Mandels tilfælde præjudicerer hans fremstilling af marxismen og dens plads i historien.

I første række kan man undre sig over, at Socialistisk Arbejderforlag har valgt at udgive et foredrag fra 1986. Der er siden dengang sket en masse i verden, som jeg vil mene berører bogens emne direkte. Først og fremmest kommunismens sammenbrud efter 1989. Eller mener udgifverne, at alt er ved det gamle, og at historien simpelthen har givet Trotsky ret? Det er ikke til at vide, da udviklingen efter murens fald ikke berøres med ét ord. En redaktionel kommentar havde

her været på sin plads, herunder en nærmere omtale af bogens tilblivelseshistorie.

Efter min mening har Mandel imidlertid også selv valgt en alt for snæver historisk ramme for sin bog. Han sporer godt nok marxismens oprindelse tilbage til den industrielle kapitalismes gennembrud og arbejderspørgsmålets fremkomst i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede, ligesom de idemæssige rødder i Oplysningstiden - i klassisk tysk filosofi, i fransk sociologisk historieskrivning, i klassisk engelsk politisk økonomi og i hovedsagelig fransk utopisk socialisme - med rette fremhæves. Problemet ligger, som jeg ser det, i den anden ende, nemlig i behandlingen af hvad man kunne kalde marxismens udbredelseshistorie. Mandel indskrænker stort set sin fremstilling af denne til Marx' og Engels' egen tid med enkelte spredte henvisninger til senere begivenheder. Hele komplekset marxismen i det 20. århundrede behandles således slet ikke. Man leder derfor også forgæves efter en diskussion af revolutionen i Rusland 1917 og dennes følger og af leninismen og stalinismen. Forståelsen for marxismens modsætningsfyldte historiske rolle går efter min mening tabt.

Det er desuden karakteristisk for Mandels fremstilling, at han undlader at tage stilling til en række centrale diskussionspunkter i marxismen. Det gælder forholdet mellem den unge og den gamle Marx og mellem Marx' og Engels' marxisme. Og det gælder kritikken af flere af Marx' teorier, så som hans dialektik og historiske materialisme, hans værditeori og doktrinen om arbejderklassens forarmelse, hans teori om kapitalis-

mens sammenbrud og teorien om arbejderklassens frigørelsesmission og socialismen og kommunismen. Mandel benytter istedet et helt fast skema til at behandle marxismens vigtigste bestanddele. Først opregnes indenfor filosofi, historieskrivning, økonomi og socialistisk tænkning forgængernes fortjenester, derefter skildres deres svagheder, som skyldtes deres ikke-proletariske klasseposition, og sluttelig vises det, hvordan Marx og Engels overvandt alle begrænsninger.

På samme måde behandles også marxismens teorier om det Mandel kalder revolutionær proletarisk organisering og aktivitet. Først fremhæves de revolutionære forgængeres - Babeufs, Blanquis og de første tyske revolutionære organisationers - fortjenester bl.a. argumentationen for en revolutionær avantgardeorganisation. Derefter berøres svaghederne, så som den revolutionære aktions og organisations elitære og konspiratoriske karakter. Og endelig slås det fast, at Marx og Engels overvandt disse fejl gennem udviklingen af en egen forestilling om den proletariske revolution.

Mandel afviser, at marxismen er et dogme. Den må konstant efterprøves i praksis, i lyset af nye erfaringer og af nye data om fortiden. Dette får dog ingen virkelige konsekvenser: Mandel fastholder uanfægtet af alle erfaringer en ortodoks marxisme og dennes forestilling om arbejderklassens privilegerede erkendelsesposition.

Så er det efter min mening mere lønsomt at læse Friedrich Engels' klassiske, populære fremstillinger af den marx'ske teori.

Michael Kjeldsen

Arbejder og mandolin

Mette Müller (red.): Mandolin i Danmark. En udstilling om instrumentets byggere, brugere og betydning. Katalog til udstilling, Musikhistorisk Museum og Carl Claudius' Samling, København 1991, 80 s., kr. 30.-, ISBN 87 88422 52 6.

Ivore dage er mandolinen ikke et særligt brugt instrument. Den har ikke nogen særlig lang historie i Danmark, og den har aldrig været yndet af professionelle musikere. I nogen grad kan man tale om et "skjult instrument", men det kom i 1991 frem i lyset, da Musikhistorisk Museum i København arrangerede en udstilling om det. Der kom også et katalog, der ganske kort giver et udmærket overblik over mandolinens historie, hvordan den er konstrueret, hvem der har produceret instrumentet i Danmark, og hvem der har brugt det - kort sagt kommer kataloget hele kompasset rundt.

Det spændende i forbindelse med arbejderkultur er, at det først var med arbejderbevægelsen, at mandolinen fik en større udbredelse. Strengeorkestret blev i modsætning til hornorkestret, der forbandtes med militarisme - symbolet på ønsket om fred i Verden omkring Første Verdenskrig. I praksis havde blæserorkestrene inden for arbejderbevægelsen dog større fremgang end det mandolinorkester, der blev grundlagt i 1922. Alligevel blev mandolinen opfattet som arbejderbevægelsens instrument. Det nævnes, at H.C. Hansen spillede mandolin og havde sit instrument med rundt på rejser i Danmark, så han kunne give et nummer. Harald Bergstedt, der skrev skuespil til arbejderteatrene, oprettede også sit eget mandolinorkester.

Der bliver givet et par bud på, hvorfor netop mandolinen blev et arbejderinstrument: Det var et forholdsvis billigt instrument, det var let at lære at spille til husbehov og tilstrækkelig godt til at spille sammen med andre amatører. Mandolinen var nem at bringe med og kunne bruges til socialt samvær f.eks. på de populære vandreture inden for DSU.

Kataloget kan med sine 80 sider naturligvis ikke gå i dybden. Det består af en række artikler af forskellig kvalitet, men der er et udmærket noteapparat og - måske vigtigst af alt for den interesserede - en udførlig litteraturliste. Der findes nu ni mandolinsembler i Danmark. De har forskellig holdning både til deres tilhørsforhold og til den musik, de vil spille. Der er aldrig vokset et større selvstændigt repertoire for mandolin frem, og det er et spørgsmål, om instrumentet vil overleve.

Bogen kan bestilles fra Musikhistorisk museum, Åbenrå 30, 1124 København K.

Anne-Lise Walsted

Herbert Wehners brud med kommunismen

Michael F. Scholz: Herbert Wehner in Schweden 1941-1946, Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 70, R. Oldenbourg Verlag, München 1995, 203 s., DM 35.-, ISBN 3-486-64570-6

I den tidligere tyske forbundsrepublik hørte Herbert Wehner (1906-1990) til blandt de få i ordets historiske betydning store - indflydelsesrige, interessante og omstridte - mænd i socialdemokratiet, et parti han først og

fremmest forlenede med en profil, der ikke kunne forveksles takket være sin indsats som stedfortrædende partiformand og formand for den socialdemokratiske parlamentsgruppe. I den tyske forbundsdag, som han var medlem af fra dens åbning og frem til 1983, var han indtil 1966 formand for det udvalg, som beskæftigede sig med de "fællestyske spørgsmål"; derefter blev han frem til 1969 som minister ansvarlig for det samme ressort. Som det allerede med rette var blevet forudsagt i 1956 af en forhandler, som lederen af SED, Walther Ulbricht, havde udpeget, var det Wehners hensigt at skaffe sig en "nøgleposition" (citeret s. 160) i de fremtidige øst-vestforhandlinger om Tyskland, en nøgleposition, som han uden nogen tvivl også fik, men som han i 1989/90 ikke længere kunne udfylde. Og fordi dette ligeledes gjaldt den aldrende Willy Brandt, gik rollen til CDU's forbundskansler Helmut Kohl.

Wehner var ikke så kendt i en international sammenhæng. Han stod altid i Brandts skygge, fordi denne navnlig i Nordeuropa allerede havde skaffet sig et godt navn som antifascistisk emigrant. Det var langt fra tilfældet for Wehners vedkommende. Han havde fra 1927 været medlem af KPD og var medlem af den allerinderste inderkreds, da Hitler blev rigskansler. I 1934 havde han i Saarland organiseret modstanden mod områdets sammenlægning med Tyskland. Derefter var han taget til Sovjetunionen, hvorfra han først i februar 1941 var kommet illegalt til Sverige; her blev han arresteret et år senere og tilbragte de følgende fire år med at sidde i hæfte og interneringslejre. Da han endelig atter kunne forlade landet i september

1946 havde han indrejseforbud i Sverige frem til 1952.

Scholz tematiserer ikke blot dette ufrivilligt lange - ophold i Sverige, idet han åbenbart forudsætter, at læseren er bekendt med de forhold, der dengang herskede i landet og ser dem som årsagen til den overvejende negative vurdering af Wehner, der kom til at gøre sig gældende i lang tid, og han anfører blot den kritik, som den ganske vist indflydelsesrige socialdemokratiske advokat Georg Branting har gjort gældende med hensyn til Wehners udtalelser over for det svenske politi, som den eneste årsag til denne negative vurdering. Scholz har ganske vist fundet ud af, at Wehner senere internt "skulle have beskyldt sin indflydelsesrige kritiker for hemmeligt at have været medarbejder ved den sovjetiske efterretningstjeneste" (s. 112), men forklarer ikke, hvorfor Wehner lige præcis den 9. marts 1957 i Dagens Nyheter betegnedes som "sovjetespion".

Det er åbenbart, at forfatteren finder det mere betydningsfuldt at beskæftige sig med "de vigtige år, hvor Wehner fjerner sig fra den stalinistisk prægede kommunisme og bevæger sig i retning af Kurt Schumachers socialdemokrati" (s. 7 f.), som rent faktisk ligger inden for tiden for hans ophold i Sverige og først og fremmest de derpå følgende godt og vel tre årtier lange bestræbelser fra KPD- og SED-ledelsernes side på at undsige Wehners optræden i Sverige som "forræderi" og på at anvende dette som redskab i de interne partikonflikter og de mellem de to Tysklænder førte stridigheder. I bogen gives en kort behandling af den umiddelbart forudgående historie; desværre har forfatteren ikke

kunnet benytte sig af en analog undersøgelse af det kildemateriale om "Wehner i Moskva", som hidtil næsten ikke har været tilgængeligt, og herefter følger seks kapitler, hvoraf de fire er viet Wehners ophold i Sverige. I disse finder man dog ikke nogen bekræftelse på den afsluttende tese om, at "oplevelsen af det svenske demokrati... har bidraget til hans holdningsændring" (s. 148).

Wehners farvel til kommunismen, der naturligvis ikke ledsages af et samtidigt goddag til socialdemokratiet, begyndte ifølge Scholz senest med den såkaldte Hitler-Stalin-pagt, og man kan bestemt ikke beskyldte ham for at springe over, hvor gærdet er lavest. På det tidspunkt hvor Wehner rejser til Sverige, var han ifølge Scholz uden for enhver tvivl "en anset og magtfuld funktionær i den kommunistiske bevægelse" (s. 27), som i Moskva "ikke uden en vis succes" havde forsøgt "at identificere sig med forfølgelsen af 'kritiske elementer', ja, som selv fungerede som "en del af forfølgelsesmekanismen" (s. 21), og som i en i samarbejde med Ulbricht forfattet KPD-indstilling vedrørende den tysk-sovjetiske ikke-angrebspagt havde propageret mod de "forræderiske socialdemokratiske ledere" (citeret s. 23). I lyset af bruddet på ikke-angrebspagten og Værnemagtens tilsyneladende uopmærksomme fremtrængen mod Moskva offentliggjorde Wehner i det tysksprogede Komintern-tidskrift "Die Welt" (Nr. 35/1941), der udkom i Stockholm, sin artikel, der stimulerede alle anti-fascister, med overskriften "Tanker på tærskelen til den tredje krigsvinter", som Scholz ganske vist fejlagtigt får dateret til tiden

umiddelbart efter Wehners ankomst til Sverige. Ellers beviser han, at Wehners "dybe følelse af forbundethed med Lenins og Stalins land" (s. 84) uden mén kom igennem hæfte- og interneringstiden. Også efter at være kommet ud af lejren - midt i 1944 - skulle Wehner "også fortsat føle sig forpligtet over for KPD" (s. 93) og "hverken have brudt med kommunismen i al almindelighed eller med KPD" (s. 96). Desuden roser Scholz sin helt for, at han efter sin arrestation på ingen måde begik noget forræderi, og at han som fange og interneret "også fra et kommunistisk synspunkt opførte sig udadledigt" (s. 190). Det er kun omstændighederne ved hans arrestation, som han - på grund af mangelen på relevante sovjetiske kilder - ikke helt kan afdække. Derfor lader han det blive ved Wehners egen forklaring fra 1957, som medgiver, at der var tale om "personlige dumheder i forbindelse med en kvindehistorie" (citeret s. 163). Som bekendt havde det svenske sikkerhedspoliti den 18. februar 1942 fundet ham i en lejlighed tilhørende en i forvejen fængslet tysk kommunist, der i øvrigt efter krigen ligeledes meldte sig ind i SPD; dennes kone blev holdt under observation og Wehner blev fundet under hendes seng og derefter arresteret.

Det helhedsbillede, som læseren af bogen får, bekræfter ikke nødvendigvis - og det er noget, som forfatteren flere gange synes at antyde - at Wehners afsked med kommunismen kun kan opfattes "som en besindelses- og selvovertøisningsproces" (s. 148), og at det "intellektuelt set allerede i 1942/43 indledte" brud med KPD i sidste instans "subjektivt gennemførtes

af Wehner selv" (s. 191). Derimod bliver det tydeligt, at partiet gradvist vendte sig fra Wehner, der var kommet til Sverige med en uløselig dobbeltopgave, nemlig dels at kontrollere de aktiviteter, som lederne af de derværende KPD-emigranter gennemførte, dels med deres assistance at etablere en ny illegal partiledelse i Berlin. Karl Mewis, der dengang var "den ubestridte leder af de kommunistiske emigranter i Sverige" (s. 25), lod ikke Dimitroffs, Piecks og noget som Scholz ikke vil se i øjnene - Ulbrichts gesandt komme til at fungere i den situation, der i forvejen blev stadigt mere vanskelig. Efter sin arrestation og sit formentlige forræderi, blev Wehner ligeledes droppet af partiledelsen i Moskva. Den af Pieck underskrevne centralkomiteebeslutning dateret den 6. juni 1942 om hans eksklusion af partiet blev ganske vist holdt hemmelig, og Kominterns kadreafdeling gav den kun sin betingede godkendelse i februar 1943. Imidlertid blev Wehner helt uafhængigt af dette mere og mere isoleret fra KPD-emigranterne i Sverige efter sin frigivelse fra interneringslejren. Han søgte forgæves at finde en afklaring på sit forhold til partiet. Derfor henvendte han sig endeligt den 17. marts 1945 skriftligt til formanden for det svenske kommunistparti Sven Linderot. Efter at han heller ikke herfra modtog noget svar, og fordi han efter krigens afslutning måtte tage til efterretning, at hans eget parti ikke talte ham med blandt de emigranter, hvis tilbagevenden til Tyskland betragtedes som bydende nødvendigt, begyndte han at se sig om efter noget nyt. "Det, der endelig gjorde udslaget, var Karl Mewis' og hans tilhængeres vellykkede

hjemkomst til Tyskland og disses karrierer i den sovjetiske besættelseszone", konstaterer Scholz til sidst (s. 191). Det, der så rent faktisk "subjektivt gennemførtes af Wehner selv", var hans hurtige indrullering i SPD, der fandt sted blot to uger efter, at han var vendt tilbage til den britiske besættelseszone den 8. oktober 1946. Afslutningsvis giver Scholz da også Helmut Schmidt ret, der i sin nekrolog over Wehner udelukkende forklarer hans holdningsændring med, "at hans eksterne livssituation tvang ham dertil" (citeret s. 192).

I den sovjetiske besættelseszone og i DDR gav Wehners indmeldelse i SPD og videre fremfærd de kræfter vind i sejlene, som var interesseret i at opretholde forræderi legenden, og som navnlig repræsenteredes af hans gamle modstander Karl Mewis. Dennes skæbne tog først en ny drejning, da Ulbricht, som havde troet, at Wehner var blevet britisk spion i Sverige, kunne få indblik i det svenske politis sagsakter og sammenlignede Wehners og Mewis' udtalelser. Som Scholz derpå påviser havde beskyldningen om forræderi på ingen måde forringet Wehners senere forhold til SED eller DDR.

Fritz Petrick

Skovarbejdere i Hessen

Klaus Schriewer: Waldarbeiter in Hessen. Kulturwissenschaftliche Analyse eines Berufsstandes, udg. af Arbeitskreis Volkskunde und Kulturwissenschaften e. V. Marburg, Hamburg 1995, 500 s., DM 34,-, ISBN 3-929425-11-4.

Det empiriske mål med analyser er at belyse de ændrede

betingelser for skovarbejdernes liv. Hertil benyttes den af Thomas Højrup m.fl. udviklede strukturelle livsformsanalyse.

I denne undersøgelse betragtes man som skovarbejder, når man erhvervsmæssigt udfører opgaver i skoven og hovedsageligt skaffer sit udkomme gennem dette arbejde. Med hjælp fra de i livsformsanalysen udviklede begreber om lønarbejderlivsformen og den selvstændige livsform, vil K.S. afprøve, om det er muligt at opstille et alternativ til den i tysk Volkskunde udbredte forestilling om en homogen lønarbejdergruppe.

Den empiriske metode har været et bredt udformet spørgeskema udsendt til alle skovarbejdere i Hessen, tyve interviews og en gennem ti år udførligt ført arbejdsdagbog fra en statskovarbejder. Det teoretiske mål er at videreføre diskussionen om livsformsanalysen, som blev introduceret i Tyskland af K.S. med "Die Strukturelle Lebensformanalyse" fra 1993.

I bogens seks kapitler gennemgås først "Livsformsanalysen" og dens kulturbegreb, som afviger fra de kulturbegreber, man tidligere har benyttet i tysk Volkskunde.

Arbejdet i skoven, den tekniske udvikling og oprettelsen af en faglig uddannelse beskrives. Senere belyses ejerforhold og de forskellige ansættelses- og beskæftigelsesformer i Hessens skove. I kapitel fire ser K.S. på den lønarbejdende skovarbejders kultur, og han bruger livsformsanalysens begreber til at påvise de forskellige strategier, som bruges overfor arbejdsgiveren. Her forklares også forskellen på den konsumtive og den investive fritid.

Derefter behandles de selv-

stændige skovarbejders kultur, og den tyske agrarsociologiske opfattelse af den enkle vareproduktion som en anakronisme i det kapitalistiske samfund beskrives. Der gøres også rede for de strategier, som den enkle vareproduktion kan følge for at overleve i konkurrencen på det kapitalistiske marked.

Til sidst forklares den teoretiske målsætning, og livsformsanalysen fremhæves i forhold til andre teorier om multikulturelle samfund. Den største fordel ved livsformsanalysen ser K.S. i dens opfattelse af samfundet som bestående af flere samtidige produktionsmåder med hver sine reproduktionsbetingelser. Med forskellige reproduktionsbetingelser kan man aflede, at kulturen i de tilsvarende livsformer også må være forskellig. Overfor lønarbejderlivsformen står den selvstændige livsform.

K.S. går ind i en diskussion af de tre arbejdsstrategier, som Anne Dorthe Højrup har udviklet i en artikel om kvinder i fiskeindustrien i Hirtshals: Den solidariske, den loyale og den retfærdige. De to sidste betragtes som individuelle strategier.

I den solidariske strategi er man solidarisk med kollegerne i forhold til lønnen, i den loyale strategi vil man over for arbejdsgiveren fremstå som en flittig og loyal medarbejder, og med den retfærdige strategi oparbejder man en ekspertise på et bestemt område i produktionen.

I stedet for "den retfærdige" foretrækker K.S. betegnelsen "den arbejdsorienterede", og han kommer frem til, at der med hensyn til den arbejdsorienterede strategi i det meget varierende skovarbejde snarere er tale om en kollektiv end en individuel strategi.

Forfatteren betragter de tre arbejdsbegreber som et teoretisk værktøj til at systematisere skovarbejdernes forhold, omtrent som den Weberske Ideal type. K.S. synes, at det er problematisk at overføre de tre arbejdsstrategier på fritidsrådet, hvor man i livsformsanalysen indtil nu kun har udskilt 2 varianter af fritidsbegrebet, men han mener alligevel, at analysen af skovarbejderne har bragt ny erkendelse, idet både solidariske og arbejdsorienterede strategier fra lønarbejdernes side har kunnet påvises.

De to grupper, lønarbejderne og de selvstændige, med hver sin kultur, betragter hinanden som konkurrenter, der truer hinandens kulturelle eksistensbetingelser. K.S. mener ikke, at en kulturvidenskabelig analyse kan løse sådanne konflikter, men at den kan give en anvisning på, hvordan fremtidige reformer af skovarbejdet kan tilpasses de berørte skovarbejdergruppers kultur, så man opnår forståelse fra deres side.

Bogen må ses som et led i videreudviklingen af den strukturelle livsformsanalyse, som synes at kunne belyse mange hidtil uforklarlige konflikter i tilsyneladende homogene befolkningsgrupper.

Bogen har ca. 90 sider med statistiske tabeller og figurer udarbejdet efter spørgeskema-besvarelsenerne og godt 20 sider med kilde- og litteraturhenvisninger.

Birgit Andreasen.

Lokale 100 års SiD festskrifter

SID Kastrup i 100 år — glimt fra en fagforenings første hundrede år, SiD Kastrup 1996, 88 s.

Niels Mortensen: Med hånd og skovl. En billedkavalkade om arbejdsmænd og arbejdspladser i Skive. SiD Skive afd. Anlæg og byg 100 år, Skive 1996, 40 s., kr. 50.-, ISBN 87-985895-0-4

Jette Kjærulff Hellesen: "Uvidenhed er Trældom, Kundskab er Magt". Arbejdsmænd i Korsør 1896 - 1996, SiD Korsør, 1996, 320 s., kr. 100.-, ISBN 87-985835-0-6

Søren Federspiel: Fra teglværksarbejder til specialarbejder. Faglig kamp i 100 år, SiD Birkerød-Farum 1896-1996, Birkerød 1996, 120 s., ISBN 87-985536-1-5

Rigtig mange lokale fagforeninger landet over fejrer i disse år deres 100 års jubilæum. Nogle af dem benytter muligheden til at se tilbage, "gøre status" ved at udsende et festskrift. Kvaliteten i festskrifterne går fra en "let pen" og anekdoter til digre historiske værker, noget som afspejles i de fire her anmeldte SiD festskrifter.

Festskrifterne fra Birkerød og Korsør er begge skrevet af historikere. Skive og Kastrup har fået deres skrifter sat på vej gennem et internt udvalg. Hvor Skive har allieret sig med byens lokalhistoriske arkiv, har udvalget i Kastrup selv foretaget indsamling og bearbejdning, men til gengæld brugt professionel hjælp til layout.

Arbejdsmand i Korsør 1896-1996 er undertitlen på det digre

værk, som Jette Kjærulff Hellesen har skrevet. I indledningen skriver forfatteren, at hun har lagt hovedvægten på den korsoranske arbejdsmands rolle på arbejdspladsen gennem de 100 år, på "hans" arbejdsopgaver, løn, arbejdstid, forbedringer, arbejdsmiljø osv. Bogen er opdelt i 7 tidsperioder; bogens emner og fagforeningens rolle behandles inden for hver tidsperiode, en samlet beskrivelse af SiD Korsør findes sidst i bogen.

Efter en meget kort indføring i tiden 1850-1896, tager bogen fat i den første periode fra 1896 til 1914. Erhvervsudviklingen var meget begrænset, iflg. forfatteren og med dokumentation fra Korsør Social-Demokrat, fordi byens matadorer udnyttede deres magt over Banken for Korsør og Omegn til at bestemme, hvilke virksomheder der kom til byen. Hun skriver, at byens borgerskab ville undgå virksomheder, der kunne udkonkurrere de etablerede og videre hedder det: "Man ville undgå at få for mange arbejdspladser hertil, for det betød flere arbejdere og dermed flere socialdemokrater." Det belyses med eksempler fra 1906, hvor to virksomheder forsøgte at etablere sig. Det var en tændstikfabrik, som i stedet valgte en billigere byggegrund i Skælskør, mens en maskinfabrik byggede i Valby, da den ingen bankforbindelse kunne få i Korsør.

Til gengæld udvidede etablerede virksomheder som byens foderstoffirma, margarinefabrik og en maskinfabrik sig. Andre betydende erhverv var teglværker, cementfabrik, skibsværfter, dampmøller, stenforretning og ikke at forglemme byens kendteste arbejdsplads DSB med færgefarten over Storebælt. Med udvidelse af havnen, nyt færgeleje

og stationsbygning gav det arbejde til mange.

De mange virksomheder betød rimeligt arbejde til Korsørs arbejdsmænd, men begreber som varigt arbejde var endnu en sjældenhed. Arbejdspladserne var fortsat mest sæsonbetonede, konjunkturbestemte og var der lav efterspørgsel, var der intet arbejde at få. Arbejdsmændene supplerede årsindtægten med høst- eller tørvearbejde om sommeren og om vinteren skov- og dræningsarbejde, stenslagning og snerydning. En smule fiskeri i arbejdsløshedsperioder kunne også bringe lidt mad på bordet i hjemmene, men sulten var altid tæt på. Til stor harme for de arbejdsløse kunne de ude i byen se på, at Korsør Arbejdsanstalt udlejede fattiglemmerne til private entreprenører ved havnebyggeri og til kommunen til arbejde som vedligeholdelse af gader og veje og snerydning.

Arbejdsgangen på byens tre teglværker får en indgående beskrivelse. Omkring 1900 var de Korsørs største arbejdspladser med det hårdeste arbejde, den laveste løn og sæsonarbejde med højst 150 hele arbejdsdage om året. For at forhindre at man forlod teglværket inden sæsonophør, blev en del af lønnen tilbageholdt og først udbetalt sammen med den sidste ugeløn det pågældende år. Det var derfor meget naturligt, at det blev på teglværkerne fagforeningen i 1898 fik sin første arbejdskamp.

Men det var ikke nemt at organisere Korsørs arbejdsmænd. Så sent som i 1911 var kun 10 af 150 arbejdsmænd organiseret på et af byens teglværker. Og da 21 arbejdsmænd på Korsør Margarinefabrik nedlagde arbejdet i april 1900, rykkede skruebrækkere straks ind. Fabrikanten be-

talte dem den dagløn, som de strejkende havde krævet, mod at hver enkelt strejkebryder skrev under på en kontrakt. Strejken var tabt og først i 1917, da margarinefabrikken måtte lukke på grund af råvaremangel, blev de løse arbejdere igen indmeldt i fagforeningen. Ikke for at stå solidariske, men først og fremmest for at de kunne opnå understøttelse, mens fabrikken var lukket.

Byens havnelav forhindrede havnearbejderne i at organisere sig og her var krigens arbejdsløshed skyld i, at de endelig kunne komme fri af lavet og få ret til at melde sig i fagforening. Nu stod de fleste arbejdsmænd samlet i fagforeningen, så fremover blev der rettet op på de lave lønninger, som margarine- og havnearbejdere havde, ringere end normalt for lignende arbejde andre steder.

Bogen beskriver lockouten 1922. Korsør Margarinefabrik satte sine funktionærer til konflikttramt arbejde, mens et foderstoffirma fik læsset jernbanelovogne af 6 skruebrækkere. Det kom til sammenstød med skruebrækkerne, og et par private arbejdsgivere henvendte sig til justitsministeren. Han gav politimesteren besked på at rekvirere betjente fra nabobyerne og sendte civilklædte statsbetjente fra København. Alligevel nåede et par af skruebrækkerne at få tæsk. Regningen for politiassistance sendte justitsministeren til Korsør byråd, men da det havde socialdemokratisk flertal, nægtede det at betale.

Den 1. april 1931 bragte Korsør Social-Demokrat en aprilsnar: "Ford vil anlægge en stor samlefabrik ved Korsør". Der kunne have været brug for en bilsamlefabrik, for i det år var der 300 arbejdsløse arbejds-

mænd i byen. De følgende år bragte bedring og med anlæggelsen af Korsør Glasværk i 1937 blev der næsten fuld beskæftigelse. Som en kuriositet nævner Jette Kjærulff, at der i februar 1940 sidste gang var isbådtransport over Storebælt. Færgernes arbejde blev overtaget af 5-600 arbejdere, som transporterede gods og passagerer over det tilisede bælt.

Efter krigen viste mange virksomheder interesse for at slå sig ned i Korsør. Byen måtte sige nej, for der var mangel på boliger, og den arbejdskraft, der var til rådighed, var overvejende ufaglært. I samme periode opførte en arbejdsplads som Benzinhavnen, og i 1949 blev Korsør Margarinefabrik lukket. Til gengæld betød højkonjunkturperioden fra 1957 til 1973 fremgang, og der kom mange nye virksomheder til byen. En radiatorfabrik, plastlaminatfabrik, Flådestationen, lædervare- og en låsefabrik. Glasværket blev i 1969 ombygget til ét nyt moderne værk, Scanglas, med fire gange så stor produktion som i det gamle værk. Desværre var byen afhængig af virksomheder, som leverede til byggeri, og med konjunkturedgangen efter 1973 gik hele denne industri stort set ned om og hjem. Radiatorfabrikken lukkede i 1974, og 250 blev fyret. Det sidste teglværk blev lukket i 1980, mens glasværket lukkede i 1982. Siden har SID-Korsør haft mellem 25 og 30% arbejdsløse.

Dog har Storebæltsforbindelsen hjulpet noget, og den har de seneste år været områdets største arbejdsplads. Forfatteren omtaler de mange overtrædelser af sikkerhedsbestemmelserne og de 6 menneskeliv, som brobyggeriet indtil november 1995 har krævet. Som medvirkende årsag hertil

peges på de internationalt sammensatte konsortier. Der er dog ikke ubetinget ros til Monberg & Thorsen, som stod for tunnelborearbejdet. Eksempelvis nævnes oversvømmelsen af tunnelen i 1991. Boremaskinen stod stille og skulle dermed være helt tæt. Luger og spjæld var åbne, og hvis vandet skulle komme igen, så skulle boremaskinens sikkerhedsdør kunne lukkes. Men da der var trukket kabler gennem døren kunne den i modstrid med sikkerhedsbestemmelserne ikke lukkes. Tunnelen blev oversvømmet, og kun den heldige omstændighed, at uheldet skete 300 meter fra Sprogø, gjorde det muligt for de 20 arbejdere at løbe i sikkerhed ud af tunnelrøret. Ekstraregningen for en så banal overtrædelse af sikkerhedsbestemmelserne blev på 1.000 millioner kr., og så vidt mig bekendt blev den givet videre til den danske stat!

Det er en solid bog, Jette Hellesen har skrevet. Hun er i sin research gået grundigt til værks. Jeg tror ikke, der kan graves mere frem om Korsørs arbejdsmænd, end der her er gjort. Bogen kan anbefales til alle, som vil vide noget om arbejdsmænds forhold i en mindre, dansk provinsby. En smule malurt skal dog tilføjes. Bogen ville have vundet ved en kritisk redigering og udlugning af nogle af de mange små sidehistorier. Det virker som om alt, også små notitser fra avisgennemgangen er med i bogen. Eksempelvis s. 27, hvor emnet er løn omkring år 1900. Her drages indirekte sammenligning mellem en støberiarbejders timeløn (25 øre) og det honorar (15 kr.), som distriktslægen tog for at medvirke ved en fødsel. På næste side slutter samme emne med at omtale begravelsen af en

druknet støberiarbejder. Eller s. 187 med underoverskriften "Hest kontra damphest": Her er samlet notater fra de lokale aviser i perioden 1929 til 1936 om løbskkørsler med heste. Eksempelvis den mindeværdige dag i 1934, da en ølkusk på Sylowsvej tabte 3 kasser øl fra sin vogn. Andre steder virker detaljerigdommen dog spændende, som i afsnittet om Korsørs dag- og natrenovation.

Opdelingen i tidsperioder gør det svært at finde frem til udviklingen indenfor et bestemt af de erhverv, som arbejdsmænd har været beskæftiget ved. Her ville et emneregister have været til stor hjælp.

Fra teglværksarbejder til specialarbejder. Festskriftet for SID Birkerød-Farum bærer præg af, at Søren Federspiel er en garvet skribent inden for denne genre. Læserne får den "lille" historie, både om lokalområdet og fagforeningen, såvel som de store linier om socialdemokrati og fagbevægelse i Danmark. Birkerød-Farum var de første 75 år et ganske lille hjul inden for den store organisation, uden nogen særlig markant historie. Men afdelingen har ifølge bogen de sidste 25 år for alvor markeret sig.

Fagforeningen blev stiftet af bygningsarbejdere, men hovedmængden af arbejdspladser var især på egnens teglværker. Ellers bestod industrien i Birkerød kun af et par møller, nogle pottema-gier samt Statens militære Klædefabrik i Usserød. I 1907 havde fagforeningen over 100 medlemmer og var så stærk, at den tog en konflikt med Birkerøds 4 teglværker for at få overenskomst. Efter 8 dages strejke opnåedes en daglig lønforbedring på 50 øre.

Ellers gik afdelingens udvikling sin stille, rolige gang. Dog skete der under krigen noget i Birkerød, som Federspiel skriver: "Trods de forholdsvis rolige forhold blev arbejdsmændene i Birkerød ramt af to sørgelige begivenheder midt under krigen. I maj 1942 døde Stauning og to år senere i foråret 1944 ramte døden arbejdsmændenes formand Oluf Andersen" (s. 61). Sidstnævnte var afdelingsformand i Birkerød 1922-31 og 1934-44, førstnævnte statsminister i Danmark 1924-26 og 1929-1942.

Birkerød fik fra midten af 1950'erne en række nye virksomheder, mange af dem var udflyttet fra København. I 1963 havde byen 70 fabrikker og SID 435 medlemmer. I 1971 blev SID-Farum med sine 296 medlemmer slået sammen med SID-Birkerød. Den nye bestyrelse fik nok at se til. Der var mange uorganiserede på egnens fabrikker og blandt løstansatte på Ebberødgård. Samtidig skiftede områdets erhvervsstruktur fra fabriksindustri til kontor- og EDB-virksomheder.

Fra sin start af havde SID-afdelingen været socialdemokratisk i sin grundholdning. Men de mange nye medlemmer med andre traditioner og normer end tidligere tiders arbejdsmænd betød et opbrud. Det fik betydning, at der udvikledes et godt fagligt sammenhold blandt arbejdsmændene ved Birkerød kommune og SID-medlemmerne ansat på Svaneparken, det tidligere Ebberødgård. Efter et mistillidsvotum i 1982 til den gamle bestyrelse, blev der valgt en ny bestyrelse og en ny fagforeningsformand, der var VS'er. På s. 94 hedder det, at Birkerød-Farum derfor var en af de første SID-afdelinger, der åbnede for en alli-

ance med venstrefløj. Fagforeningsarbejdet i partipolitisk forstand blev afpolitiseret, men i stedet oprustet i fagpolitisk henseende. Jubilæumsbogen fortæller, at det styrkede afdelingen både udadtil og indadtil, og som det hedder: Det har der i højeste grad også været brug for. Eksempelvis ved privatiseringen af kommunalarbejderne i Farum, der selv ved udliciteringen afgav det billigste tilbud. Byrådet lod derfor Jysk Rengøring byde atter en gang, og hokus pokus, så var de blevet billigst på visse dele af udbuddet. Byrådet, der er domineret af Venstre, lavede så virksomhedsoverdragelse til en virksomhed uden nogen som helst form for ekspertise på området. Til gengæld har sammenholdet blandt kommunalarbejderne i Birkerød indtil nu medvirket til, at byrådsflertallet ikke har kunnet komme afsted med yderligere privatiseringer.

Federspiel skriver i sammenfatningen: "Nybruddet viste sig at være lykkeligt for afdelingen, der oven i købet blev et eksempel til efterfølgelse for andre SID afdelinger" og sammenfatningen slutter: "Meget tyder på, at det vil være vejen frem i det faglige arbejde ikke kun i Birkerød-Farum." Her mangler der mere præcis argumentation for, hvordan dette nybrud siden 1982 rent historisk har udviklet sig, så det kunne sætte postulatet "vejen frem i fagligt arbejde" i relief.

Bogen skæmmes af en række unødvendige stavfejl, som sikkert ville være blevet opdaget med et ganske almindeligt stavekontrolprogram. Bogen giver anledning til at spørge, om det bliver samlebandsarbejde at skrive mange af den slags festskrifter?

SID Skive afd. A fejrede sit 100 års jubilæum med en billed-

bog. Gennem 17 temaer og 120 gamle fotos vises forholdene for Skives arbejdsmænd gennem 100 år. I en pressemeddelelse om bogen hedder det, at arbejdsmanden er gået fra hårdt slæb med skovlen som det vigtigste redskab til at kunne betjene avanceret teknisk udstyr på sin arbejdsplads. Og det forsøger bogen gennem det viste billedvalg at fortælle. Layout og tekst har lederen af Skive byhistoriske Arkiv Niels Mortensen stået for. Temaerne følger SID's 4 grupper: Bygge- og anlæg, transport, gartneri-, land- og skovbrug samt fabriksområdet. Billedteksterne relaterer ikke til fagforeningens historie, men alene til hvad billederne viser. Eksempelvis "Skive Diskontobank ca. 1965 - få år før nedrivningen" osv. Billedvalget giver et interessant indtryk af byens udvikling gennem de 100 år. Og man behøver så heller ikke at være læsekyndig for at få noget ud af heftet. Men som festskrift om SID-Skive bringer heftet alt for lidt.

Til gengæld giver *SID Kastrup i sit 100 års jubilæumshefte* meget. På en virkelig engageret måde og med et flot layout er det lykkedes fagforeningen at lave et meget nærværende og spændende hefte. På trods af at man, som det hedder i forordet, kun har haft protokolmateriale fra 1913-22 og igen fra 1939.

Men afdelingen har nogle markante arbejdspladser at fortælle om, og det bliver der. Der sættes fokus på Kastrup Svovlsyrefabrik, glasværker og en lang række andre arbejdspladser, der har været i lokalområdet. Ikke mindst den allerstørste i dag, Kastrup Lufthavn.

"Sjoverne" dannede i 1896 de-

res fagforening som en blanding af en by- og landarbejderforening. I løbet af kort tid havde foreningen 100 medlemmer med base på Svovlsyrefabrikken. Om denne fabrik udtalte forligsmanden en gang efter en strejke, at arbejdet her var en forsmag på helvede, og at, selv om man forgyldte ham fra top til tå, skulle ingen få ham til at blive svovlsyrearbejder. Tårnby Sogneråd havde allerede i 1893 klaget til regeringen over de fattigbyrder, fabrikken medførte for sognet. Sognerådet anførte de nedslidte, ødelagte, syge og invalide arbejdere og nævnte også, at fabrikens udslip af syredampe gang på gang ødelagde bøndernes afgrøder. Erstatning nægtede fabrikken at betale under nogen form.

Andre store arbejdspladser i Kastrup var Københavns Margarinefabrik og Kastrup Glasværk. Og ikke at forglemme, at området var Københavns spisekammer med fiskeri og de mange gartnerier på Sydamerger. Til gengæld for fødevarer fik Amager på Kløvermarken størstedelen af københavnernes latrinetur. Her kunne amagerbønderne hente det til at gøde deres marker. Heldigvis var man dengang lykkeligt uvidende om de frygtelige epidemier brugen af den slags gødning kunne medføre.

Beretningen om lufthavnens udvikling er interessant læsning. Det startede i 1919 på Kløvermarken og fortsatte i 1925 i Kastrup med indvielsen af Københavns Lufthavn. Der blev lagt hårdt ud med befordring af 19 passagerer på indvielsesdagen og flåden på 11 maskiner kunne samlet befordre 36 passagerer! Landingsbanerne blev holdt vedlige af en stor flok får, som hyrderne måtte genne væk, hver

gang der skulle lande og lette fly. Først med besættelsen og tyskerens følgende overtagelse af lufthavnen, kom der rigtigt gang i den. Den blev omdannet til militærlufthavn og 4 betonbaner afløste de gamle græsbaner. I 1945 stod den tilbage, stor, uskadet og velfungerende, klar til trafikflyvning. Med 139 ansatte i 1939, over 3.000 ansatte i 1959, er det i dag blevet til 12.000 i selve lufthavnen og med yderligere 10.000 andre arbejdspladser afhængige af lufthavnen. Næsten hvert andet SID medlem i Kastrup arbejder i lufthavnen, nemlig 2.200 ud af en samlet medlemsskare på 4.705 medlemmer.

Kastrup Glasværk fungerede fra 1847 til 1979. SID havde her en langvarig strejke i 1976. Der var mangel på arbejdere, men alligevel var lønningerne lave. Strejken forbedrede forholdene, men året efter begyndte lukningen. Da værket endeligt lukkede i 1979, og produktionen blev flyttet til Holmegårds Glasværk ved Næstved, blev 500 arbejdsløse.

Heftet føres helt op til i dag og fortæller om arbejds- og sikkerhedsmiljø, og det hedder om forholdene på nogle af virksomhederne i dag, at folk må arbejde i øresønderrivende støj, lummer petroleums- og med farlige bistofer. Der er stegende hedt eller bidende koldt. Nogle ligger krum-bøjede en stor del af arbejdsdagen, og andre steder blæser man på de faste arbejdstider.

SID-Kastrup har som Birkerød haft paladsrevolution. Første gang uden politiske årsager. Det var da Finn Thorgrimson (den lige afgående LO-formand) blev afdelingsformand i 1967. Der skrives her: "Kom fra Tårnby kommune og var der kendt for sin ædruelighed og ihærdighed. Blev

valgt uden modkandidat efter nærmest at have været den, der førte leen mod Knud Tønnesen." Tønnesen var formand fra 1964 til 1967, og om ham fortælles, at han havde kraftig hang til alkohol, plagede sine omgivelser med fuldmandssnak og en tiltagende forfølgelsesdille. Det politiske stilskitte kom først i 1977: "Tilidsmænd i Kastrup afdeling afsætter den daglige ledelse og fører en ny linie igennem." Kort og kontant fortælles på to sider om de modsætningsforhold, der førte frem til den ændring, som siden har præget SID-Kastrup.

Efter læsningen af SID-Kastrup s hefte kunne man ønske flere fagforeninger med det sammenhold og den linie, som heftet viser, der er i SID-Kastrup. Sidst skal lige nævnes, at jeg har haft den ære ufrivilligt at have leveret tre af heftets illustrationer (s. 81). Det ser ud som om, at redaktionsudvalget har klippet fra Fogtdals Illustreret Tidende, hvorfra jeg også genkender andre illustrationer, men der findes ingen billedangivelser i heftet.

John Juhler Hansen

Kommunistiske intellektuelle

Morten Thing: Portrætter af 10 kommunister. Tiderne Skifter, København 1995, 303 s., kr. 268.-, ISBN 87-7445-672-5

Som en slags efternøler ovenpå Morten Things disputats "Kommunismens Kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960" fra 1993 er nu udkommet en samling portrætter af 10 personer, der har det til fælles, at de alle i større eller mindre udstrækning har været knyttet til den kommunistiske bevægelse i

Danmark. Der er tale om en samling artikler, der tidligere har været udgivet i forskellig sammenhæng, men som nu er blevet revideret og opdateret. De 10 portrætter omfatter både kendte og mere ukendte personer med tilknytning til den kommunistiske bevægelse. De er med en enkelt undtagelse, nemlig kobbersmeden Niels Johnsen, alle intellektuelle. Det drejer sig om Marie Nielsen, Niels Johnsen, Konrad Simonsen, Martin Andersen Nexø, Anders Christensen, Broby Johansen, Børge Houmann, Ebbe Neergaard, Mogens Fog og Hans Scherfig.

Det må siges, at det præger portrætsamlingen, at artiklerne oprindeligt er blevet til i forskellige sammenhænge, idet der er tale om en række studier, der — blandt mange andre — har dannet baggrund og forstudier for den ovennævnte disputats. Resultatet er blevet en artikelsamling, der forekommer temmelig ujævn i både form, omfang og indhold. Det betyder ikke, at der er tale om dårlige artikler, eller artikler, der ikke er læseværdige. Tværtimod rummer artiklerne en masse konkrete oplysninger om de behandlede personer. Oplysninger, der for manges vedkommende antagelig ikke ville være umiddelbart tilgængelige, hvis ikke denne bog var udkommet, og heri ligger bogens primære berettigelse. Men på den anden side betyder det også, at bogen under læsningen forekommer temmelig springende og ujævn. Som læser kunne man ønske et efterskrift, der udgør en samlede konklusion på portrætsamlingen. Den har det ikke været muligt at skrive her. I stedet afsluttes bogen med en mindre artikel, "En tur med biografen", der giver en god diskussion om beret-

tigeisen af, at man som historiker overhovedet beskæftiger sig med biografien som genre.

Man kan altid diskutere, hvad man med rimelighed kan forvente af et biografisk portræt af en person. I den nærværende portrætsamling er der i sagens natur tale om politisk bevidste og politisk handlende mennesker, der hver på sin måde har bidraget til udviklingen af den kommunistiske bevægelse i Danmark. Nogle har primært fungeret som politikere og organisationsfolk i traditionel forstand og andre som digtere eller kulturformidlere. Men uanset deres virkeområde forventer man vel, at portrættet rækker ind bag de udadvendte aktiviteter og forbinder disse med nogle mere personlige elementer. At portrættet fortæller noget om, hvilken type menneske, man har med at gøre, at læseren kommer til at kende det pågældende menneske en smule mere end hvad en opremsning af politiske aktiviteter med de dermed forbundne op- og nedture kan give. Portrættet af Marie Nielsen er for så vidt et godt eksempel på netop dette. Marie Niensens portræt er med sine 60 sider det mest omfangsrige i bogen. Og det er hævet over enhver tvivl, at artiklen rummer en masse konkrete og værdifulde detaljer, der belyser både hendes politiske karriere og forholdene i den kommunistiske bevægelse frem til udgangen af 1930'erne, men bag om facaden når forfatteren ikke rigtigt. Det er en skam, for hun har uden tvivl været en både spændende og modig personlighed. Det skal så samtidig siges, at det ikke er givet, at det eksisterende kildema-

teriale har givet mulighed for en mere personlig portrættering - ligesom det skal medgives, at der også må være grænser for hvor megen psykologisering, der er acceptabelt, men nogle personlige indtryk må vel danne sig, når man arbejder intensivt med en så produktiv og karismatisk personlighed som Marie Nielsen.

Portrætterne af Martin Andersen Nexø og "den revolutionære husmandsdigter" Anders Christensen hører til bogens korteste. Anders Christensen, der i dag er stort set ukendt, tildeles kun godt og vel 6 sider, men alligevel må det siges at være fortjenstfuldt, at han er medtaget i samlingen. Han var en af den særlige gruppe autodidakte intellektuelle, der blandt andet i kraft af sit liv som husmand med direkte og vedvarende forbindelse til hårdt fysisk arbejde var med til at præge den kommunistiske kultur på en særlig måde fra 20'ernes begyndelse og frem til 60'erne. Med portrættet af Anders Christensen er der blevet lagt en lille, men væsentlig brik i den mosaik der udgør den danske arbejderbevægelses kulturhistorie. Artiklen om Martin Andersen Nexø er på lidt under 13 sider, og det er ikke den mest vellykkede i samlingen. Det skyldes især, at portrættet i virkeligheden blot bruger Andersen Nexø som afsæt for en diskussion om socialisme og religion. Diskussionen om forholdet mellem religiøsitet, tro og utopi er både væsentlig og spændende i sig selv - og forfatteren er åbenlyst også optaget af den. Derfor burde den også have været genstand for en selvstændig artikel i stedet for at være pakket ind i et temmelig tyndt

portræt af Andersen Nexø. Det havde været et plus for bogen som helhed om denne diskussion havde fået lov til at blive foldet noget mere ud — eventuelt kunne en sådan artikel også have inddraget en opsamling af nogle af de gennemgående tråde i portrætsamlingen. I den nuværende form får læseren for lidt ud af både portrættet af Nexø og af diskussionen om politik, tro og religiøsitet.

Stærkest i samlingen af portrætter står beskrivelsen af Børge Houmann. Titlen på artiklen "Skitse til en biografi" antyder, at der her er tale om et forstudie til en mere omfattende biografi af Houmann. Det må man i det mindste håbe. Dels er Houmanns livsforløb præget af dramatiske omvæltninger tæt forbundet med DKP's udvikling både før, under og efter besættelsen, og dels er Houmann en psykologisk sammensat og kompliceret personlighed, der ligesom en type som Hans Scherfig er en nærmere analyse værd. Det gælder både politikeren, digteren og partifunktionæren. Den nærværende "skitse" på knap 25 sider er godt disponeret og formår at trække et klart rids op omkring personen. Men her, som i forbindelse med de øvrige portrætter, er det, som om forfatteren trækker sig tilbage på et punkt i beskrivelsen, i stedet for at komme frem med de personlige meninger og domme, han uundgåeligt må have truffet i forbindelse med studierne af sine personligheder. Det gør, at læsningen af portrætterne bliver lidt mindre sjov, end den kunne have været.

Niels Ole H. Jensen